

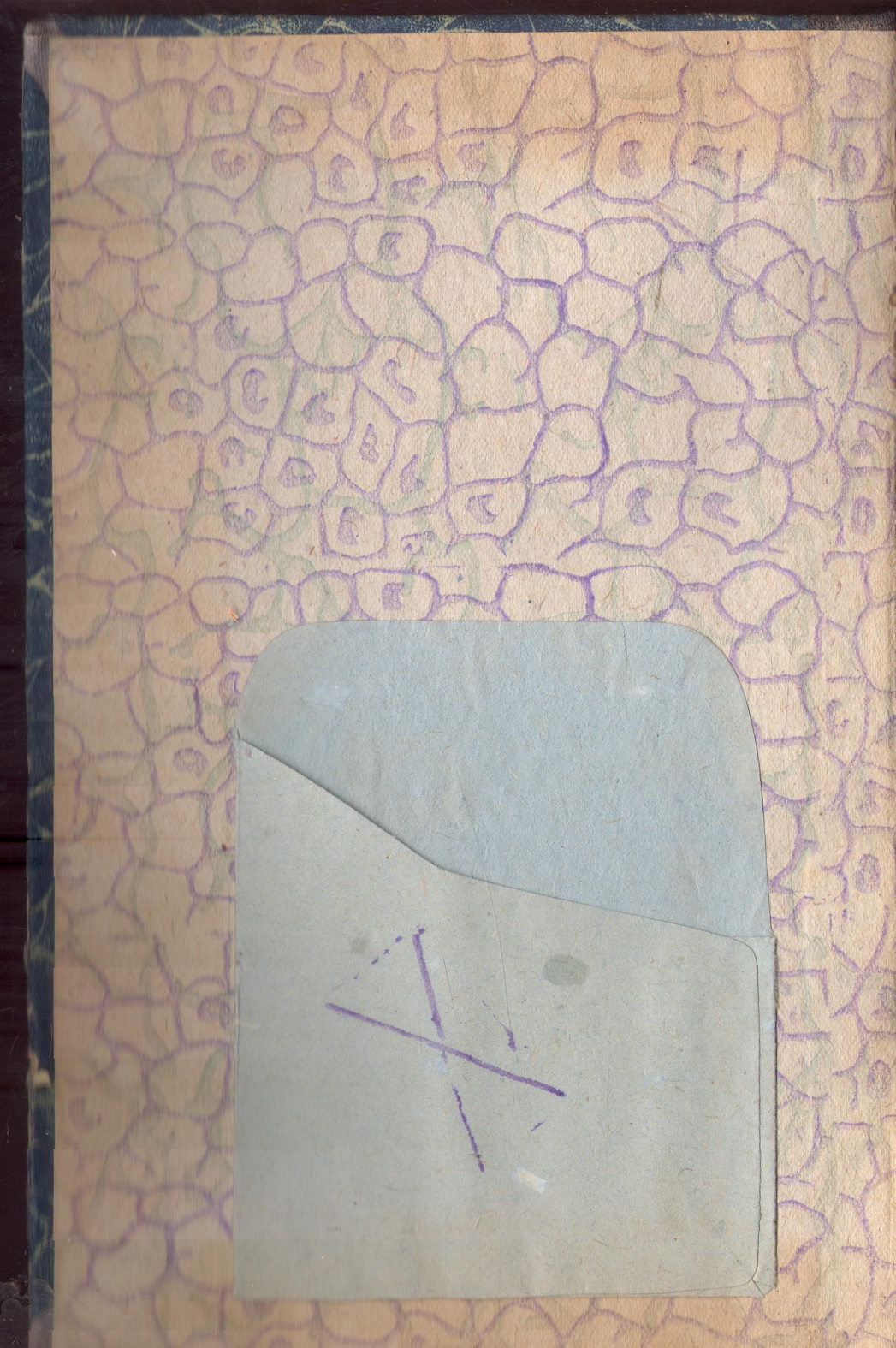
~~K 5817^a~~
W 4⁵⁸¹ 1939
787194

V.N. Karazin Kharkiv National University

01118237

1

119

65 117

69

70

К 5017-2

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

К. 5817/2

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

316
4

квітень

1939

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА ХДУ

Інв. № _____

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

8

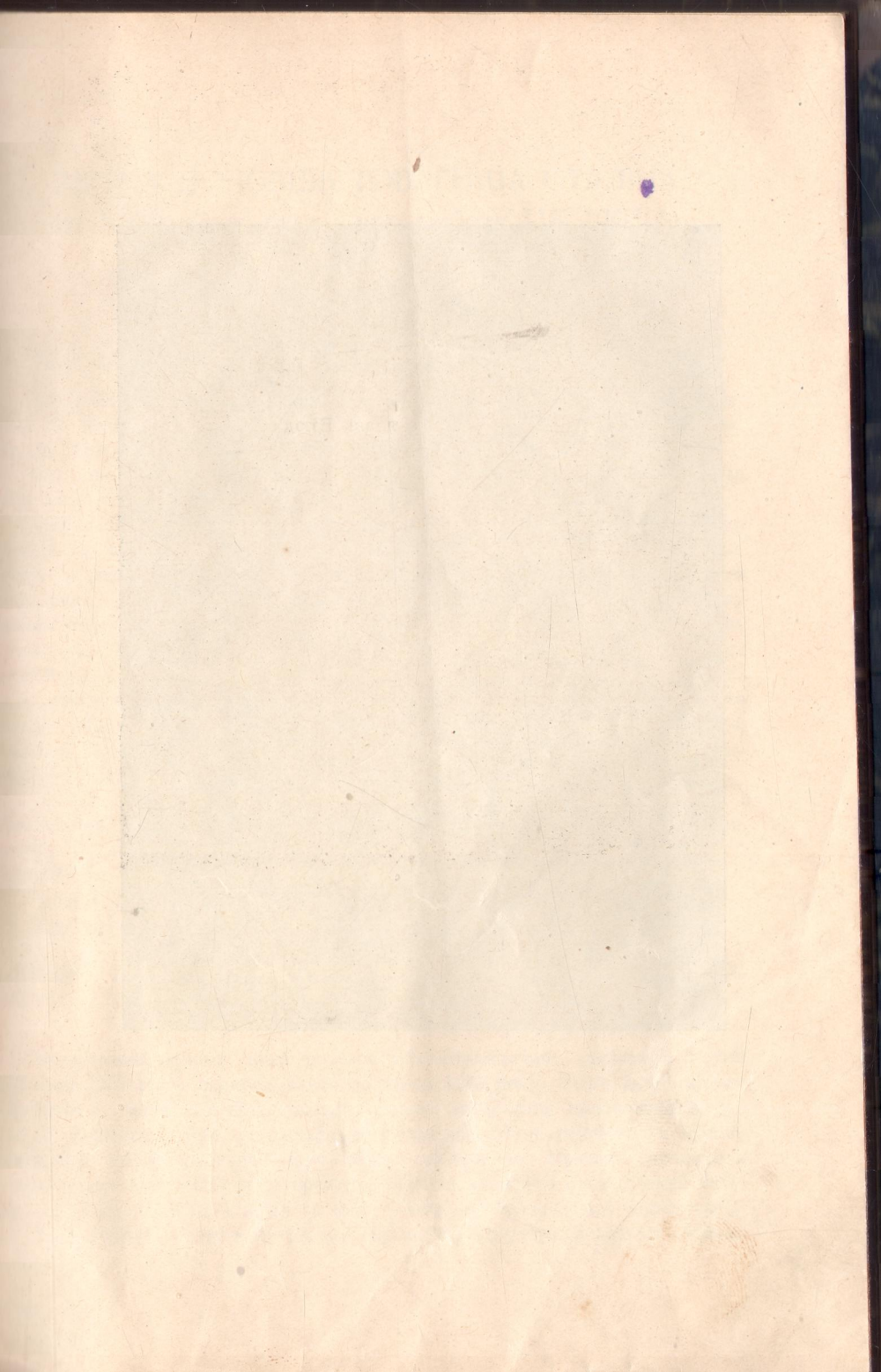
ЗМІСТ

	Стор
Звітна доповідь товариша Сталіна на XVIII з'їзді партії про роботу ЦК ВКП(б)	3
Резолюція XVIII з'їзду ВКП(б)	38
Максим Рильський — XVIII-му. Поезія	39
Якуб Колас — XVIII з'їздові партії. Поезія	40
Терень Масенко — Партія. Поезія	41
Василь Сокід — Сім'я Юнашів. Роман (продовження)	42
В. Маяковський — Владикавказ — Тіфліс. Переклав Т. Масейко	53
Євген Фомін — Із нової лірики	56
Павло Байдебуря — На пропавшій. Етюд	57
Володимир Свідзінський — Дві казки	60
Олександр Ільченко — Щука. Уривок з роману „Серце жие“	65
Степан Олійник — Місця про коваля Хому	72
<i>До 80-річчя з дня народження класика єврейської літератури</i>	
<i>Шолом-Алейхем</i>	
Шолом-Алейхем — Епітафія. Переклав М. Х.	75
Шолом-Алейхем — Порада. На щасливіший у Кодні. Оповідання. З єврейської переклав Е. Райцин	76
Давид Гофштейн — До ювілею Шолом-Алейхема. Стаття	93
<i>Із антології російської поезії</i>	
О. С. Пушкін — Кавказ. Переклав М. Хмарка	97
М. Ю. Лермонтов — Пам'яті О. І. Одоєвського. Переклав І. Вирган	98
М. О. Некрасов — Душно. Без щастя й свободи... Переклав А. Шмигельський	100
Ф. І. Тютчев — Лігний вечір. Переклав М. Пічугін	100
— Південь. Переклав І. Вирган	100
А. А. Фет — Буря на небі вечірнім	100
— Хмаркою хвилясто... Переклав П. Дорошко	100
Едуард Багрицький — Перекоп. Переклав А. Шмигельський	101
<i>До 100-річчя з дня народження великого художника слова</i>	
<i>Миколи Васильовича Гоголя</i>	
Марія Хмарка — Гоголь (октави)	103
Олексій Парадиський — Щоденник Т. Г. Шевченка. Стаття	104
Дмитро Бедзик — Михайло Старицький (1840—1904). Замітки	117

Редакція: П. Ходченко (в. о. редактора) Ів. Сенченко, І. Муратов
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, вул. Чернішівська, 59. Тел. 7-37-82

Видав. Державне Літературне Видавництво

ЗВІТНА ДОПОВІДЬ ТОВАРИША СТАЛІНА на XVIII з'їзді партії про роботу ЦК ВКП(б)

10 березня 1939 року

1

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Товариші! З часу XVII з'їзду партії пройшло п'ять років. Період, як бачите, не малий. За цей час світ встиг пережити значні зміни. Держави і країни, їх відносини між собою стали багато в чому зовсім іншими.

Які саме зміни сталися за цей період в міжнародній обстановці? Що саме змінилось в зовнішньому і внутрішньому становищі нашої країни?

Для капіталістичних країн цей період був періодом найсерйозніших потрясінь як в області економіки, так і в області політики. В області економічній ці роки були роками депресії, а потім, починаючи з другої половини 1937 року,—роками нового економічного кризису, роками нового занепаду промисловості в США, Англії, Франції,—отже, роками нових економічних ускладнень. В області політичній ці роки були роками серйозних політичних конфліктів і потрясінь. Уже другий рік іде нова імперіалістична війна, яка розігралась на величезній території від Шанхая до Гібралтара і захопила більше 500 мільонів населення. Насильствено перекроюється карта Європи, Африки, Азії. Потрясена в корені вся система післявоєнного так званого мирного режиму.

Для Радянського Союзу, навпаки, ці роки були роками його росту і процвітання, роками дальшого його економічного і культурного піднесення, роками дальшого росту його політичної і воєнної могутності, роками його боротьби за збереження миру в усьому світі.

Така є загальна картина.

Розглянемо конкретні дані про зміни в міжнародній обстановці.

1. НОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ КРИЗИС В КАПІТАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ. ЗАГОСТРЕННЯ БОРОТЬБИ ЗА РИНКИ ЗБУТУ, ЗА ДЖЕРЕЛА СИРОВИНИ, ЗА НОВИЙ ПЕРЕДІЛ СВІТУ

Економічний кризис, який почався в капіталістичних країнах в другій половині 1929 року, продовжувався до кінця 1933 року. Після цього кризис перейшов в депресію, а потім почалось деяке оживлення промисловості, деяке її піднесення. Але це оживлення промисловості не перейшло в процвітання, як це буває звичайно в період оживлення. Навпаки, починаючи з другої половини 1937 року почався новий економічний кризис, який захопив насамперед США, а вслід за ними — Англію, Францію і ряд інших країн.

Таким чином, не встигнувши ще оправитись від ударів недавнього еконо-

мічного кризису, капіталістичні країни опинились перед лицем нового економічного кризису.

Ця обставина природно привела до посилення безробіття. Число безробітних в капіталістичних країнах, яке упало було з 30 мільйонів чоловік в 1933 році до 14 мільйонів в 1937 році, тепер знову піднялось в результаті нового кризису до 18 мільйонів чоловік.

Характерна особливість нового кризису полягає в тому, що він багат в чому відрізняється від попереднього кризису, при чому відрізняється не в кращу сторону, а в гіршу.

По-перше, новий кризис почався не після процвітання промисловості, а це мало місце в 1929 році, а після депресії і деякого оживлення, яке, однак, не перейшло в процвітання. Це означає, що нинішній кризис буде більш тяжким і з ним буде трудніше боротися, ніж з попереднім кризисом.

Далі, нинішній кризис розігрався не в мирний час, а в період уже розпочатої другої імперіалістичної війни, коли Японія, воюючи уже другий рік з Китаєм, дезорганізує неосяжний китайський ринок і робить його майже недоступним для товарів інших країн, коли Італія і Німеччина уже перевели своє народне господарство на рейки воєнної економіки, втративши в цю справу свої запаси сировини і валюти, коли всі інші крупні капіталістичні держави починають перестроюватися на воєнний лад. Це означає, що у капіталізму ресурсів для нормального виходу з нинішнього кризису буде далек менше, ніж в період попереднього кризису.

Нарешті, у відміну від попереднього кризису, нинішній кризис є не загальним, а захоплює, покищо, головним чином економічно міцні країни, які не перейшли ще на рейки воєнної економіки. Щодо країн агресивних, як США, Японія, Німеччина і Італія, які уже перестроїли свою економіку на воєнний лад, то вони, посилено розвиваючи свою воєнну промисловість, не переживають ще стану кризису перепродукції, хоч і наближаються до нього. Це означає, що в той час як економічно міцні, не агресивні країни почнуть вилізати з смуги кризису, агресивні країни, вичерпавши свої золоті і сировинні запаси в ході воєнної гарячки, повинні будуть вступити в смугу найжорсткішого кризису.

Це наочно ілюструється хоча б даними про наявність видимих золотих запасів в капіталістичних країнах.

Видимі золоті запаси в капіталістичних країнах
(в млн. старих золотих доларів)

	Кінець 1936 р.	Вересень 1938 р.
Всього	12.980	14.301
США	6.649	8.126
Англія	2.029	2.396
Франція	1.769	1.435
Голландія	289	595
Бельгія	373	318
Швейцарія	387	407
Німеччина	16	17
Італія	123	124
Японія	273	97

З цієї таблиці видно, що золоті запаси Німеччини, Італії і Японії, разом узяті, становлять меншу суму, ніж запаси однієї лише Швейцарії.

Ось деякі цифрові дані, які ілюструють кризисне становище промисловості капіталістичних країн за останні п'ять років і рух промислового підприємства в СРСР.

Об'єм промислової продукції в процентах до 1929 року
(1929 = 100)

	1934	1935	1936	1937	1938
США	66,4	75,6	88,1	92,2	72,0
Англія	98,8	105,8	115,9	123,7	112,0
Франція	71,0	67,4	79,3	82,3	70,0
Італія	80,0	93,8	87,5	99,6	96,0
Німеччина	79,8	94,0	106,3	117,2	125,0
Японія	128,7	141,8	151,1	170,8	165,0
СРСР	238,3	293,4	382,3	424,0	477,0

З цієї таблиці видно, що Радянський Союз є єдиною країною в світі, яка не знає кризисів і промисловість якої весь час іде вгору.

З цієї таблиці видно, далі, що в США, Англії і Франції уже почався і розвивається серйозний економічний кризис.

З цієї таблиці видно, далі, що в Італії і Японії, які раніше Німеччини перевели своє народне господарство на рейки воєнної економіки, уже почався в 1938 році період руху промисловості вниз.

З цієї таблиці видно, нарешті, що в Німеччині, яка пізніше Італії і Японії перестроїла свою економіку на воєнний лад, промисловість поки ще переживає стан деякого, правда, невеликого, але все ж руху вгору, — відповідно до того, як це мало місце до останнього часу в Японії і Італії.

Не може бути сумніву, що, коли не трапиться чогонебудь непередбаченого, промисловість Німеччини повинна буде стати на той же шлях руху вниз, на який уже стали Японія і Італія. Бо що значить перевести господарство країни на рейки воєнної економіки? Це значить дати промисловості односторонній, воєнний напрям, всемірно розширити виробництво необхідних для війни предметів, не зв'язане з споживанням населення, всемірно звужити виробництво і особливо випуск на ринок предметів споживання населення, — отже, скоротити споживання населення і поставити країну перед економічним кризисом.

Така є конкретна картина руху нового економічного кризису в капіталістичних країнах.

Зрозуміло, що такий несприятливий оборот господарських справ не міг не привести до загострення відносин між державами. Уже попередній кризис переплутав всі карти і привів до загострення боротьби за ринки збуту, за джерела сировини. Загарбання Японією Манчжурії і Північного Китаю, загарбання Італією Абіссинії, — все це відобразило гостроту боротьби між державами. Новий економічний кризис повинен привести і дійсно приводить до дальшого загострення імперіалістичної боротьби. Мова йде вже не про конкуренцію на ринках, не про торгову війну, не про демпінг. Ці засоби боротьби

давно уже визнані недостатніми. Мова йде тепер про новий переділ світу сфер впливів, колоній шляхом воєнних дій.

Японія стала виправдувати свої агресивні дії тим, що при укладенні договору 9-ти держав її обділили і не дали розширити свою територію за рахунок Китаю, тоді як Англія і Франція володіють величезними колоніями. Італія згадала, що її обділили при дільбі здобичі після першої імперіалістичної війни і що вона повинна компенсувати себе за рахунок сфери впливу Англії і Франції. Німеччина, яка серйозно потерпіла в результаті першої імперіалістичної війни і версальського миру, приєдналась до Японії і Італії і потребувала розширення своєї території в Європі, повернення колоній, віднятих у неї переможцями в першій імперіалістичній війні.

Так став складатися блок трьох агресивних держав.

На черзі стало питання про новий переділ світу з допомогою війни

2. ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІТИЧНОГО СТАНОВИЩА, КРАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ СИСТЕМИ МИРНИХ ДОГОВОРІВ, ПОЧАТОК НОВОЇ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ВІЙНИ

Ось перелік найважливіших подій за звітний період, які поклали початок новій імперіалістичній війні. В 1935 році Італія напала на Абіссінію і захопила її. Літом 1936 року Німеччина і Італія організували воєнну інтервенцію в Іспанії, при чому Німеччина утвердилась на півночі Іспанії і в іспанському Марокко, а Італія — на півдні Іспанії і на Балеарських островах. В 1937 році Японія, після загарбання Манчжурії, вторглась в Північний і Центральний Китай, зайняла Пекін, Тяньцзінь, Шанхай і стала витісняти із зони окупації своїх іноземних конкурентів. На початку 1938 року Німеччина захопила Австрію, а восени 1938 року — Судетську область Чехословаччини. В кінці 1938 року Японія захопила Кантон, а на початку 1939 р. — острів Хайнань.

Таким чином, війна, яка так непомітно підкралась до народів, втягнула в свою орбіту понад п'ятсот мільйонів населення, поширивши сферу свого діяння на величезну територію, від Тяньцзіня, Шанхая і Кантона через Абіссінію до Гібралтара.

Після першої імперіалістичної війни держави-переможці, головним чином Англія, Франція і США, створили новий режим відносин між країнами, післявоєнний режим миру. Головними основами цього режиму були на Далекому Сході — договір дев'яти держав, а в Європі — версальський і цілий ряд інших договорів. Ліга націй покликана була регулювати відносини між країнами в рамках цього режиму на основі єдиного фронту держав, на основі колективного захисту безпеки держав. Однак три агресивних держави і почата ними нова імперіалістична війна перекинули догори дном всю цю систему післявоєнного мирного режиму. Японія розірвала договір дев'яти держав, Німеччина і Італія — версальський договір. Щоб звільнити собі руки, всі ці три держави вийшли з Ліги націй.

Нова імперіалістична війна стала фактом.

В наш час не так то легко зрватися зразу з цепу і ринутися прямо в війну, не рахуючись з різного роду договорами, не рахуючись з громад-

ською думкою. Буржуазним політикам відомо це досить добре. Відомо це також фашистським заправителям. Тому фашистські заправили, раніш ніж ринутися в війну, вирішили певним чином обробити громадську думку, тобто вести її в оману, обманути її.

Воєнний блок Німеччини і Італії проти інтересів Англії і Франції в Європі? Помильте, який же це блок! «У нас» нема ніякого воєнного блоку. «У нас» всього - навсього безобидна «вісь Берлін — Рим», тобто деяка симетрична формула відносно осі. (Сміх).

Воєнний блок Німеччини, Італії і Японії проти інтересів США, Англії і Франції на Далекому Сході? Нічого подібного! «У нас» нема ніякого воєнного блоку. «У нас» всього - навсього безобидний «трикутник Берлін — Рим — Токіо», тобто маленьке захоплення геометрією. (Загальний сміх).

Війна проти інтересів Англії, Франції, США? Пустяки! «Ми» ведемо війну проти Комінтерну, а не проти цих держав. Якщо не вірите, читайте антикомінтернівський пакт», укладений між Італією, Німеччиною і Японією.

Так думали обробити громадську думку пани агресори, хоч не трудно було зрозуміти, що вся ця незграбна гра в маскіровку шита білими нитками, що смішно шукати «вогнища» Комінтерну в пустинях Монголії, в горах Абіссинії, в нетрях іспанського Марокко. (Сміх).

Але війна невимовима. Її не можна скрити ніякими покривами. Бо ніякими «осадами», «трикутниками» і «антикомінтернівськими пактами» неможливо скрити той факт, що Японія загарбала за цей час величезну територію Китаю, Італія — Абіссінію, Німеччина — Австрію і Судетську область, Німеччина і Італія разом — Іспанію, — все це всупереч інтересам неагресивних держав. Війна так і лишилась війною, воєнний блок агресорів — воєнним блоком, агресори — агресорами.

Характерна риса нової імперіалістичної війни полягає в тому, що вона не стала ще загальною, світовою війною. Війну ведуть держави-агресори, які ущемляючи інтереси неагресивних держав, насамперед Англії, Франції, США, а останні п'ятаються назад і відступають, даючи агресорам уступку на уступкою.

Таким чином, на наших очах відбувається відкритий переділ світу і сфери впливу за рахунок інтересів неагресивних держав без будь-яких спроб відсічі і навіть при деякому потуранні з боку останніх.

Неймовірно, але факт.

Чим пояснити такий однобокий і дивний характер нової імперіалістичної війни?

Як могло статися, що неагресивні країни, які мають величезні можливості, так легко і без відсічі відмовились від своїх позицій і своїх зобов'язань в угоду агресорам?

Чи не пояснюється це слабкістю неагресивних держав? Звичайно, ні! Неагресивні, демократичні держави, взяті разом, безперечно сильніші фашистських держав і в економічному і в воєнному відношенні.

Чим же пояснити в такому разі систематичні уступки цих держав агресорам?

Це можна було б пояснити, наприклад, почуттям боязні перед революцією, яка може розігратися, якщо неагресивні держави вступлять у війну, війна набере світового характеру. Буржуазні політики, звичайно, знають,

що перша світова імперіалістична війна дала перемогу революції в одній з найбільших країн. Вони бояться, що друга світова імперіалістична війна може повести також до перемоги революції в одній або в кількох країнах.

Але це зараз не єдина і навіть не головна причина. Головна причина полягає у відмовленні більшості неагресивних країн і, насамперед, Англії і Франції від політики колективної безпеки, від політики колективної відсічі агресорам, в переході їх на позицію невтручання, на позицію «нейтралітету».

Формально політику невтручання можна було б охарактеризувати таким чином: «нехай кожна країна захищається від агресорів, як хоче і як може, наше діло сторона, ми будемо торгувати із агресорами і з їх жертвами». На ділі, однак, політика невтручання означає потурання агресії, розв'язування війни,— отже, перетворення її в світову війну. В політиці невтручання проступає стремління, бажання — не заважати агресорам творити своє чорне діло, не заважати, скажемо, Японії вплутатись у війну з Китаєм, а ще краще з Радянським Союзом, не заважати, скажемо, Німеччині ув'язнути в європейських справах, вплутатись у війну з Радянським Союзом, дати всім учасникам війни ув'язнути глибоко в твані війни, заохочувати їх до цього нишком, дати їм ослабити і виснажити один одного, а потім, коли вони достатньо ослабнуть,— виступити на сцену з свіжими силами, виступити, звичайно, «в інтересах миру», і продиктувати ослабленим учасникам війни свої умови.

І дешево і любо!

Взяти, наприклад, Японію. Характерно, що перед початком вторгнення Японії в Північний Китай всі впливові французькі і англійські газети громкогласно кричали про слабкість Китаю, про його нездатність чинити опір, проте, що Японія з її армією могла б в два—три місяці покорити Китай. Потім європейсько-американські політики стали вижидати і спостерігати. А потім, коли Японія розгорнула військові дії, уступили їй Шанхай, серце іноземного капіталу в Китаї, уступили Кантон, вогнище монопольного англійського впливу в Південному Китаї, уступили Хайнань, дали оточити Гонконг. Чи не правда, все це дуже схоже на заохочення агресора: мовляв, влізай далі в війну, а там подивимось.

Або, наприклад, взяти Німеччину. Уступили їй Австрію, не зважаючи на наявність зобов'язання захищати її самостійність, уступили Судетську область, кинули напризволяще Чехословаччину, порушивши всі і всякі зобов'язання, а потім стали крикливо брехати в пресі про «слабкість російської армії», про «розклад російської авіації», про «безпорядки» в Радянському Союзі, штовхаючи німців далі на схід, обіцяючи їм легку здобич і примовляючи: ви тільки почніть війну з більшовиками, а далі все піде добре. Треба визнати, що це теж дуже схоже на підштовхування, на заохочення агресора.

Характерним є шум, який підняла англо-французька і північно-американська преса з приводу Радянської України. Діячі цієї преси до хрипоті кричали, що німці йдуть на Радянську Україну, що вони мають тепер в руках так звану Карпатську Україну, яка налічує коло 700 тисяч населення, що німці не далі, як весною цього року приєднають Радянську Україну, яка має більше 30 мільйонів населення, до так званої Карпатської України. Схоже на те, що цей підозрілий шум мав своєю метою підняти ярость Радян-

ського Союзу проти Німеччини, отруїти атмосферу і спровокувати конфлікт з Німеччиною без видимих на те підстав.

Звичайно, цілком можливо, що в Німеччині є божевільні, які мріють приєднати слона, тобто Радянську Україну, до козявки, тобто до так званої Карпатської України. І коли дійсно є там такі сумасброди, можна не сумніватися, що в нашій країні знайдеться необхідна кількість смирительних сорочок для таких божевільних. (Вибух оплесків). Але якщо відкинути геть божевільних і звернутися до нормальних людей, то хіба не ясно, що смішно і глупо говорити серйозно про приєднання Радянської України до так званої Карпатської України? Подумайте тільки. Прийшла козявка до слона і говорить йому, взявшись в боки: «Ех ти, братець ти мій, до чого мені тебе жалко... Живеш ти без поміщиків, без капіталістів, без національного гніту, без фашистських заправил,— яке ж це життя... Дивлюсь я на тебе і не можу не зауважити,— нема тобі порятунку, крім як приєднатися до мене... (Загальний сміх). Ну що ж, так і бути, дозволяю тобі приєднати свою невелику територію до моєї неосяжної території...» (Загальний сміх і оплески).

Ще більш характерно, що деякі політики і діячі преси Європи і США, втративши терпіння в чеканні «походу на Радянську Україну», самі починають викривати дійсну підкладку політики невтручання. Вони прямо говорять і пишуть чорним по білому, що німці жорстоко їх «розчарували», бо, замість того, щоб рушити далі на схід, проти Радянського Союзу, вони, бачите, повернули на захід і вимагають собі колонії. Можна подумати, що німцям віддали райони Чехословаччини, як ціну за зобов'язання почати війну з Радянським Союзом, а німці відмовляються тепер платити по векселю, посилаючи їх кудись подаль.

Я далекий від того, щоб моралізувати з приводу політики невтручання, говорити про зраду, про запродавство і т. п. Наївно читати мораль людям, які не визнають людської моралі. Політика є політика, як говорять старі, промітні буржуазні дипломати. Необхідно, однак, зауважити, що велика і небезпечна політична гра, почата прихильниками політики невтручання, може скінчитись для них серйозним провалом.

Таке є дійсне лице пануючої нині політики невтручання.

Така є політична обстановка в капіталістичних країнах.

3. РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ І КАПІТАЛІСТИЧНІ КРАЇНИ

Війна створила нову обстановку у відносинах між країнами. Вона внесла в ці відносини атмосферу тривоги і невпевненості. Підірвавши основи післявоєнного мирного режиму і перекинувши елементарні поняття міжнародного права, війна поставила під питання цінність міжнародних договорів і зобов'язань. Пацифізм і проекти роззброєння оказались похованими в гроб. Їх місце зайняла гарячка озброєння. Стали озброюватись всі, від малих до великих держав, в тому числі і насамперед держави, які проводять політику невтручання. Ніхто уже не вірить в елейні промови про те, що мюнхенські уступки агресорам і мюнхенська угода покладали, нібито, початок новій ері «умиротворення». Не вірять в них також самі учасники мюнхенської угоди, Англія і Франція, які не менше інших почали посилювати своє озброєння.

Зрозуміло, що СРСР не міг пройти мимо цих грізних подій. Безперечно, що всяка навіть невелика війна, почата агресорами донебудь в далекому куточку світа, становить небезпеку для миролюбних країн. Тим більш серйозну небезпеку становить нова імперіалістична війна, яка встигла уже втягнути в свою орбіту більше п'ятисот мільонів населення Азії, Африки, Європи. Через це наша країна, неухильно проводячи політику збереження миру, розгорнула разом з тим найсерйознішу роботу по посиленню бойової готовності нашої Червоної Армії, нашого Червоного Військово - Морського Флоту.

Разом з тим в інтересах зміцнення своїх міжнародних позицій Радянський Союз вирішив зробити і деякі інші кроки. В кінці 1934 р. наша країна вступила в Лігу націй, виходячи з того, що, не зважаючи на її слабкість, вона все ж може придатися, як місце викриття агресорів і як деякий, хоч і слабкий, інструмент миру, що може гальмувати розв'язування війни. Радянський Союз вважає, що в такий тривожний час не слід нехтувати навіть такою слабою міжнародною організацією, як Ліга націй. В травні 1935 р. був укладений договір між Францією і Радянським Союзом про взаємну допомогу проти можливого нападу агресорів. Одночасно з цим був укладений аналогічний договір з Чехословаччиною. В березні 1936 р. Радянський Союз уклав договір з Монгольською Народною Республікою про взаємну допомогу. У серпні 1937 р. був укладений договір про взаємний ненапад між Радянським Союзом і Китайською Республікою.

В цих трудних міжнародних умовах проводив Радянський Союз свою зовнішню політику, відстоюючи справу збереження миру.

Зовнішня політика Радянського Союзу ясна і зрозуміла:

1. Ми стоїмо за мир і зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами, стоїмо і будемо стояти на цій позиції, оскільки ці країни держатимуться таких же відносин з Радянським Союзом, оскільки вони не спробують порушити інтереси нашої країни.

2. Ми стоїмо за мирні, близькі і добросусідські відносини з усіма сусідніми країнами, які мають з СРСР спільний кордон, стоїмо і будемо стояти на цій позиції, оскільки ці країни держатимуться таких же відносин з Радянським Союзом, оскільки вони не спробують порушити, прямо чи посередньо, інтереси цілості і недоторканості кордонів Радянської держави.

3. Ми стоїмо за підтримку народів, які стали жертвами агресії і борються за незалежність своєї батьківщини.

4. Ми не боїмось погроз з боку агресорів і готові відповісти подвійним ударом на удар паліїв війни, які намагаються порушити недоторканість Радянських кордонів.

Така є зовнішня політика Радянського Союзу. (Бурхливі тривалі оплески).

В своїй зовнішній політиці Радянський Союз спирається:

1. На свою ростущу господарську, політичну і культурну могутність;
2. На морально - політичну єдність нашого радянського суспільства;
3. На дружбу народів нашої країни;
4. На свою Червону Армію і Військово - Морський Червоний Флот;
5. На свою мирну політику;
6. На моральну підтримку трудящих всіх країн, кровно заінтересованих в збереженні миру;

7. На благорозумність тих країн, які не заінтересовані з тих чи інших причин в порушенні миру.

* * *

Завдання партії в області зовнішньої політики:

1. Проводити й надалі політику миру і зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами;
2. Додержувати обережності і не давати втягнути в конфлікти нашу країну провокаторам війни, які звикли загібати жар чужими руками;
3. Всемірно зміцнювати бойову могутність нашої Червоної Армії і Військово - Морського Червоного Флоту;
4. Кріпити міжнародні зв'язки дружби з трудящими всіх країн, заінтересованими в мирі і дружбі між народами.

II

ВНУТРІШНЄ СТАНОВИЩЕ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Перейдемо до внутрішнього становища нашої країни.

З точки зору внутрішнього становища Радянського Союзу звітний період являє картину дальшого піднесення всього народного господарства, росту культури, зміцнення політичної могутності країни.

Найбільш важливим результатом в області розвитку народного господарства за звітний період треба визнати завершення реконструкції промисловості і землеробства на основі нової, сучасної техніки. У нас нема уже більше, або майже нема більше старих заводів з їх відсталою технікою і старих селянських господарств з їх допотопним устаткуванням. Основу нашої промисловості і землеробства становить тепер нова, сучасна техніка. Можна сказати без перебільшення, що з точки зору техніки виробництва, з точки зору насиченості промисловості і землеробства новою технікою, наша країна є найбільш передовою в порівнянні з будь-якою іншою країною, де старе устаткування висить на ногах у виробництва і гальмує справу вкорінення нової техніки.

В області суспільно - політичного розвитку країни найбільш важливим завоюванням за звітний період треба визнати остаточну ліквідацію решток експлуататорських класів, згуртування робітників, селян і інтелігенції в один спільний трудовий фронт, зміцнення морально - політичної єдності радянського суспільства, зміцнення дружби народів нашої країни і, як результат всього цього, — повну демократизацію політичного життя країни, створення нової Конституції. Ніхто не сміє заперечувати, що наша Конституція є найбільш демократичною в світі, а результати виборів у Верховну Раду СРСР, так само як і у Верховні Ради союзних республік — найбільш показовими.

В підсумку всього цього ми маємо повну стійкість внутрішнього становища і таку міцність влади в країні, якій міг би позаздрити всякий уряд в світі.

Розглянемо конкретні дані про економічне і політичне становище нашої країни.

1. ДАЛЬШЕ ПІДНЕСЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ І СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

а) Промисловість.

Рух нашої промисловості за звітний період являє картину неухильного піднесення. Піднесення це відображає не тільки ріст продукції взагалі, але, насамперед,—процвітання соціалістичної промисловості, з одного боку, загибель приватної промисловості, з другого боку.

Ось відповідна таблиця.

Ріст промисловості СРСР за 1934—38 рр.

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	В % до попереднього року					1938 р. до 1933 р. в %
							1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	
В млн. крб. в цінах 1926/27 р.												
Вся продукція	42030	50477	62137	80929	90166	100375	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238
В тому числі:												
1. Соціалістична промисловість	42002	50443	62114	80898	90138	100349	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238
2. Приватна промисловість	28	34	23	31	28	26	121,4	67,6	134,8	90,3	92,9	92
В процентах												
Вся продукція	100	100	100	100	100	100						
В тому числі:												
1. Соціалістична промисловість	99,93	99,93	99,96	99,96	99,97	99,97						
2. Приватна промисловість	0,07	0,07	0,04	0,04	0,03	0,03						

З цієї таблиці видно, що наша промисловість виросла за звітний період більше, ніж в два рази, при чому весь ріст продукції йшов за рахунок соціалістичної продукції.

З цієї таблиці видно, далі, що соціалістична система є єдиною системою промисловості СРСР.

З цієї таблиці видно, нарешті, що остаточна загибель приватної промисловості є фактом, якого не можуть заперечувати тепер навіть сліпі.

Загибель приватної промисловості не можна вважати випадковістю. Вона загинула, насамперед, тому, що соціалістична система господарства є вищою системою в порівнянні з системою капіталістичною. Вона загинула, подруге, тому, що соціалістична система господарства дала нам можливість за кілька років переустаткувати всю нашу соціалістичну промисловість на новій, сучасній технічній базі. Такої можливості не дає і не може дати капіталістична система господарства. Це факт, що з точки зору техніки виробництва, з точки зору об'єму насиченості промислового виробництва новою технікою, наша промисловість стоїть на першому місці в світі.

Якщо взяти темпи росту нашої промисловості в процентах до довоєнного рівня і порівняти їх з темпами росту промисловості головних капіталістичних країн, то вийде така картина:

Ріст промисловості СРСР і головних капіталістичних країн за 1913—1938 рр.

	1913 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.
СРСР	100,0	380,5	457,0	562,6	732,7	816,4	908,8
США	100,0	108,7	112,9	128,6	149,8	156,9	120,0
Англія	100,0	87,0	97,1	104,0	114,2	121,9	113,3
Німеччина	100,0	75,4	90,4	105,9	118,1	129,3	131,6
Франція	100,0	107,0	99,0	94,0	98,0	101,0	93,2

З цієї таблиці видно, що наша промисловість виросла в порівнянні з довоєнним рівнем більше, ніж в дев'ять раз, тоді як промисловість головних капіталістичних країн продовжує топтатися навколо довоєнного рівня, перевищуючи його всього лише на 20—30 процентів.

Це значить, що по темпах росту наша соціалістична промисловість стоїть на першому місці в світі.

Виходить, таким чином, що по техніці виробництва і темпах росту нашої промисловості ми уже догнали і перегнали головні капіталістичні країни.

В чому ж ми відстаємо? Ми все ще відстаємо в економічному відношенні, тобто у відношенні розмірів нашого промислового виробництва на душу населення. Ми виробили в 1938 р. коло 15 мільйонів тонн чавуну, а Англія—7 мільйонів тонн. Здавалося б, справа стоїть у нас краще, ніж в Англії. Але якщо розкласти ці тонни чавуну на кількість населення, то виходить, що в Англії на кожну душу населення в 1938 році припадало 145 кілограмів чавуну, а в СРСР—всього 87 кілограмів. Або ще: Англія виробила в 1938 р. 10 мільйонів і 800 тисяч тонн сталі і коло 29 мільярдів кіловат-годин (виробництво електроенергії), а СРСР виробив 18 мільйонів тонн сталі і більше 39 мільярдів кіловат-годин. Здавалося б, справа у нас стоїть краще, ніж в Англії. Але якщо розкласти всі ці тонни і кіловат-години на кількість населення, то виходить, що в Англії припадало на кожну душу населення в 1938 році 226 кілограмів сталі і 620 кіловат-годин, тоді як в СРСР припадало всього 107 кілограмів сталі і 233 кіловат-години на душу населення.

В чому ж справа? А в тому, що населення у нас в кілька раз більше, ніж в Англії, отже і потреб більше, ніж в Англії: в Радянському Союзі 170 мільйонів населення, а в Англії не більше 46 мільйонів. Економічна потужність промисловості виражається не в об'ємі промислової продукції взагалі, безвідносно до населення країни, а в об'ємі промислової продукції, взятому в його прямому зв'язку з розмірами споживання цієї продукції на душу населення. Чим більше припадає промислової продукції на душу населення, тим вища економічна потужність країни, і навпаки, чим менше припадає продукції на душу населення, тим нижча економічна потужність країни і її про-

мисловості. Отже, чим більше населення в країні, тим більше в країні потреб в предметах споживання, отже, тим більший повинен бути об'єм промислового виробництва такої країни.

Взяти, наприклад, виробництво чавуну. Щоб перегнати Англію економічно в області виробництва чавуну, виробництво якого становило там у 1938 році 7 млн. тонн, нам треба довести щорічну виплавку чавуну до 25 мільонів тонн. Щоб перегнати економічно Німеччину, яка виробила в 1938 році всього 18 мільонів тонн чавуну, нам треба довести щорічну виплавку чавуну до 40—45 мільонів тонн. А щоб перегнати США економічно, маючи на увазі не рівень 1938 кризисного року, коли США виробили всього 18,8 мільона тонн чавуну, а рівень 1929 року, коли в США було піднесення промисловості і коли там вироблялось коло 43 мільонів тонн чавуну, ми повинні довести щорічну виплавку чавуну до 50—60 мільонів тонн.

Те саме треба сказати про виробництво сталі, прокату, про машинобудування і т. д., тому що всі ці галузі промисловості, як і інші галузі, залежать кінець-кінцем від виробництва чавуну.

Ми перегнали головні капіталістичні країни щодо техніки, виробництва і темпів розвитку промисловості. Це дуже добре. Але цього мало. Треба перегнати їх також в економічному відношенні. Ми це можемо зробити, і ми це повинні зробити. Тільки в тому разі, коли переженемо економічно головні капіталістичні країни, ми можемо розраховувати, що наша країна буде повністю насичена предметами споживання, у нас буде достаток продуктів, і ми дістанемо можливість зробити перехід від першої фази комунізму до другої його фази.

Що потрібно для того, щоб перегнати економічно головні капіталістичні країни? Для цього потрібне, насамперед, серйозне і непереморне бажання йти вперед і готовність піти на жертви, піти на серйозні капітальні вкладення для всемірного розширення нашої соціалістичної промисловості. Чи є у нас ці дані? Безумовно є! Для цього потрібна, далі, наявність високої техніки виробництва і високих темпів розвитку промисловості. Чи є у нас ці дані? Безумовно є! Для цього потрібен, нарешті, час. Так, товариші, час. Треба будувати нові заводи. Треба кувати нові кадри для промисловості. Але для цього потрібен час, і не малий. Неможливо за 2—3 роки перегнати економічно головні капіталістичні країни. Для цього потрібно трохи більше часу. Взяти, наприклад, той же чавун і його виробництво. Протягом якого періоду часу можна перегнати економічно головні капіталістичні країни в області виробництва чавуну? Деякі працівники Держплану старого складу пропонували при складанні другого п'ятирічного плану запланувати виробництво чавуну на кінець другої п'ятирічки в розмірі 60 мільонів тонн. Це значить, що вони виходили з можливості середньорічного приросту виплавки чавуну в розмірі 10 мільонів тонн. Це була, звичайно, фантастика, коли не гірше. А відомо, ці товариші впадали в фантастику не тільки в області виробництва чавуну. Вони вважали, наприклад, що протягом другої п'ятирічки щорічний приріст населення в СРСР повинен становити 3—4 мільони чоловік, або навіть більше цього. Це теж була фантастика, коли не гірше. Але якщо відкинути геть фантазерів і стати на реальний ґрунт, то можна прийняти, як цілком можливий, середньорічний приріст виплавки чавуну в розмірі двох—двох з половиною мільонів тонн, маючи на увазі нинішній стан техніки виплавки

чавуну. Історія промисловості головних капіталістичних країн, так само як і нашої країни, показує, що ця норма щорічного приросту є напруженою, але цілком досяжною.

Отже, потрібен час, і не малий, для того, щоб перегнати економічно головні капіталістичні країни. І чим вища буде у нас продуктивність праці, чим більше удосконалюватись буде у нас техніка виробництва, тим скоріше можна буде виконати це найважливіше економічне завдання, тим більше можна буде скоротити строки виконання цього завдання.

б) Сільське господарство.

Розвиток сільського господарства йшов за звітний період, так само як і розвиток промисловості, по лінії піднесення. Піднесення це виражається не тільки в рості сільськогосподарської продукції, але, насамперед, в рості і зміцненні соціалістичного сільського господарства, з одного боку, загибелі одноосібного господарства, з другого боку. В той час як посівна площа зернових у колгоспів виросла з 75 мільонів в 1933 р. до 92 мільонів гектарів в 1938 р., посівна площа зернових у одноосібників скоротилась за цей період з 15,7 мільона гектарів до 600 тисяч гектарів, тобто до 0,6 процента всієї посівної площі зернових. Я уже не говорю про посівні площі по технічних культурах, де роль одноосібного господарства зведена до нуля. Відомо, крім того, що в колгоспах об'єднано тепер 18 млн. 800 тисяч селянських дворів, тобто 93,5 процента всіх селянських дворів, не рахуючи риболовецьких і промислових колгоспів.

Це значить, що колгоспи остаточно закріплені і зміцнені, а соціалістична система господарства є тепер єдиною формою нашого землеробства.

Якщо порівняти рух посівних площ по всіх культурах за звітний період з розмірами посівних площ дореволюційного періоду, то вийде така картина:

Посівні площі всіх культур по СРСР

	В мільйонах гектарів						1938 р. в % до 1913 р.
	1913 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	
Вся посівна площа	105,0	131,5	132,8	133,8	135,3	136,9	130,4
В тому числі:							
а) Зернові	94,4	104,7	103,4	102,4	104,4	102,4	108,5
б) Технічні	4,5	10,7	10,6	10,8	11,2	11,0	244,4
в) Городньо-баштанні	3,8	8,8	9,9	9,8	9,0	9,4	247,4
г) Кормові	2,1	7,1	8,6	10,6	10,6	14,1	671,4

З цієї таблиці видно, що посівні площі виросли у нас по всіх культурах і насамперед — по лінії кормових, технічних і городньо-баштанних культур.

Це значить, що наше землеробство стає більш кваліфікованим і продуктивним, а вкорінення правильної сівозміни дістає собі реальний ґрунт.

Як росла озброєність наших колгоспів і радгоспів тракторами, комбайнами та іншими машинами за звітний період, — відповідь на це дають такі таблиці:

1) Тракторний парк в сільському господарстві СРСР

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
а) Кількість тракторів (в тис. штук)							
Всього тракторів	210,9	276,4	360,3	422,7	454,5	483,5	229,3
В тому числі:							
а) Тракторів в МТС	123,2	177,3	254,7	328,5	365,8	394,0	319,8
б) Тракторів в радгоспах і підсобних с/г. підприємствах	83,2	95,5	102,1	88,5	84,5	85,0	102,2
б) Потужність в тис. кін. сил							
Всіх тракторів	3209,2	4462,8	6184,0	7672,4	8385,0	9256,2	288,4
В тому числі:							
а) Тракторів в МТС	1758,1	2753,9	4281,6	5856,0	6679,2	7437,0	423,0
б) Тракторів в радгоспах і підсобних с/г. підприємствах	1401,7	1669,5	1861,4	1730,7	1647,5	1751,8	125,0

2) Парк комбайнів і інших машин в сільському господарстві СРСР

	В тис. штук; на кінець року						1938 р. в % до 1933 р.
	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	
Комбайни	25,4	32,3	50,3	87,8	128,8	153,5	604,3
Двигуни внутрішнього зго- рання і локомотиви	48,0	60,9	69,1	72,4	77,9	83,8	174,6
Складні і напівскладні зер- нові молотарки	120,3	121,9	120,1	123,7	126,1	130,8	108,7
Грузові автомобілі	26,6	40,3	63,7	96,2	144,5	195,8	736,1
Легкові автомобілі (в шт.)	3991	5533	7555	7630	8156	9594	240,4

Якщо до цих цифр додати той факт, що кількість машино-тракторних станцій за звітний період виросла у нас з 2900 одиниць в 1934 р. до 6350 одиниць в 1938 р., то можна на підставі всіх цих даних з певністю сказати, що реконструкція нашого землеробства на основі нової, сучасної техніки — уже завершена в основному.

Наше землеробство є, отже, не тільки найбільш крупним і механізованим, а значить і найбільш товарним землеробством, але й найбільш оснащеним сучасною технікою, ніж землеробство будь-якої іншої країни.

Якщо взяти рух росту продукції зернових і технічних культур за звітний період в порівнянні з дореволюційним періодом, то дані дають таку картину:

Валова продукція зернових і технічних культур по СРСР

	В мільйонах центнерів						1938 р. у % до 1913 р.
	1913 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	
Зернові	801,0	894,0	901,0	827,3	1202,9	949,9	118,6
Вівовна (сирець)	7,4	11,8	17,2	23,9	25,8	26,9	363,5
Льон (волокно)	3,3	5,3	5,5	5,8	5,7	5,46	165,5
Цукрові буряки	109,0	113,6	162,1	168,3	218,6	166,8	153,0
Олійні	21,5	36,9	42,7	42,3	51,1	46,6	216,7

З цієї таблиці видно, що, не зважаючи на засуху в східних і південно-східних районах в 1936 р. і в 1938 р. і не зважаючи на небувало високий урожай в 1913 році, ріст валової продукції зерна і технічних культур ішов у нас за звітний період неухильно вверх в порівнянні з рівнем 1913 року.

Особливо цікаве питання про товарність колгоспно-радгоспного зернового виробництва. Відомий статистик т. Немчинов вираховував, що з п'яти мільярдів пудів валової продукції зерна в довоєнний час на ринок відпускалось товарного зерна всього коло 1 мільярда 300 мільйонів пудів, що становить 26 процентів товарності тодішнього зернового виробництва. Тов. Немчинов вважає, що товарність колгоспного і радгоспного виробництва, як виробництва крупного, наприклад, в 1926 — 1927 роках становила коло 47 процентів валової продукції, а товарність одноосібного селянського господарства — коло 12 процентів. Якщо підійти до справи більш обережно і прийняти товарність колгоспно-радгоспного виробництва в 1938 році в 40 процентів валового виробництва, то вийде, що наше соціалістичне зернове господарство могло відпустити і дійсно відпустило в цьому році на сторону коло двох мільярдів і трьохсот мільйонів пудів товарного зерна, тобто на 1 мільярд пудів більше товарного зерна, ніж довоєнне зернове виробництво.

Отже, висока товарність радгоспно-колгоспного виробництва є його найважливішою особливістю, яка має найсерйозніше значення для постачання країни.

В цій саме особливості колгоспів і радгоспів полягає секрет того, що нашій країні удалось так легко і швидко розв'язати зернову проблему, проблему достатнього постачання величезної країни товарним зерном.

Слід відмітити, що за останні три роки щорічні заготовки зерна не спускались у нас нижче мільярда шестисот мільйонів пудів зерна, піднімаючись іноді, наприклад, в 1937 році до мільярда 800 мільйонів пудів. Якщо додати до цього коло 200 мільйонів щорічної закупки зерна та кілька сот мільйонів по лінії колгоспної торгівлі зерном, то ми одержимо загалом ту суму відпуску на сторону товарного хліба колгоспами і радгоспами, про яку згадувалось вище.

Інтересно, далі, відмітити, що за останні три роки база товарного зерна перемістилась з України, яка вважалась раніше житницею нашої країни, на північ і схід, тобто в РРФСР. Відомо, що за останні два — три роки Україна заготовляє зерна всього коло 400 мільйонів пудів щороку, тоді як РРФСР заготовляє за ці роки щорічно мільярд сто — мільярд двісті мільйонів пудів товарного зерна.

Так стоїть справа з зерновим виробництвом.

Щодо тваринництва, то і в цій, найбільш відсталій, галузі сільського господарства намітилися за останні роки серйозні зрушення. Правда, по кінському поголів'ю і вівчарству ми ще відстаємо від дореволюційного рівня, але великий рогатий худобі і свинарству ми уже переважили дореволюційний рівень. Ось дані про це:

Поголів'я худоби по СРСР
(в мільйонах голів)

	На липень місяць							1938 р. в % до	
	1916 р. за даними перепису	1933	1934	1935	1936	1937	1938	До 1916 р. за переписом	До 1933
Коні	35,8	16,6	15,7	15,9	16,6	16,7	17,5	48,9	105
Велика рогата худоба	60,6	38,4	42,4	49,2	56,7	57,0	63,2	104,3	164
Вівці і кози	121,2	50,2	51,9	61,1	73,7	81,3	102,5	84,6	204
Свині	20,9	12,1	17,4	22,5	30,5	22,8	30,6	146,4	252

Не може бути сумніву, що відсталість в області конярства і вівчарства буде ліквідована в найкоротший строк.

в) Товарооборот, транспорт.

Разом з піднесенням промисловості і сільського господарства ріс і товарооборот в країні. Роздрібна сітка державної і кооперативної торгівлі виросла за звітний період на 25 процентів. Роздрібний оборот державної і кооперативної торгівлі виріс на 178 процентів. Обороти колгоспно-базарної торгівлі виріс на 112 процентів.

Ось відповідна таблиця:

Товарооборот

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
1. Роздрібна сітка державної і кооперативної торгівлі (магазини і палатки) — на кінець року	285355	286236	268713	289473	327361	356930	125
2. Роздрібний оборот державної і кооперативної торгівлі (включаючи громадське харчування) — в млн. крб.	49789,2	61814,7	81712,1	106760,9	125943,2	138574,3	278
3. Обороти колгоспно-базарної торгівлі в млн. крб.	11500,0	14000,0	14500,0	15607,2	17799,7	24399,2	212
4. Обласні торгові бази збутів Наркомхарчпрому, НКЛегпрому, Наркомважпрому, НКЛісу, НКМісцевпрому союзних республік — на кінець року	718	836	1141	1798	1912	1994	277

Зрозуміло, що товарооборот в країні не міг би так розгорнутись без певного росту транспортних перевозок. І дійсно, перевози виросли за звітний період по всіх видах транспорту, особливо по залізничному і повітряному транспорту. Перевози виросли також по водному транспорту, але

у великих коливаннями, а в 1938 році перевози по водному транспорту дали, на жаль, деяке зниження в порівнянні з попереднім роком.

Ось відповідна таблиця:

Грузооборот

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
Залізничний (в мільярдах тонно-кілометрів)	169,5	205,7	258,1	323,4	354,8	369,1	217,7
Річковий і морський транспорт (в мільярдах тонно-кілометрів)	50,2	56,5	68,3	72,3	70,1	66,0	131,5
Повітряний (в мільйонах тонно-кілометрів)	3,1	6,4	9,8	21,9	24,9	31,7	1022,6

Не може бути сумніву, що деяка відсталість водного транспорту в 1938 році буде ліквідована в 1939 році.

2. ДАЛЬШЕ ПІДНЕСЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО СТАНОВИЩА НАРОДУ

Триваюче піднесення промисловості і сільського господарства не могло не привести і дійсно привело до нового росту матеріального і культурного становища народу.

Знищення експлуатації і зміцнення соціалістичної системи в народному господарстві, відсутність безробіття і зв'язаних з ним злиднів в місті і на селі, величезне розширення промисловості і невпинний ріст чисельності робітників, ріст продуктивності праці робітників і колгоспників, закріплення землі навколо за колгоспами і постачання колгоспів величезною кількістю першокласних тракторів і сільськогосподарських машин, — все це створило реальні умови для дальшого росту матеріального становища робітників і селян. Поліпшення ж матеріального становища робітників і селян природно привело до поліпшення матеріального становища інтелігенції, яка становить значну силу нашої країни і обслуговує інтереси робітників і селян.

Тепер уже мова йде не про те, щоб пристроїти якнебудь в промисловості і взяти з милості на роботу безробітних і бездомних селян, які відбилися від села і живуть під страхом голоду. Таких селян давно уже немає в нашій країні. І це, звичайно, добре, бо воно свідчить про заможність нашої країни. Тепер мова може йти лише про те, щоб запропонувати колгоспам уважити нашу просьбу і відпускати нам для ростущої промисловості щороку хоча б коло півтора мільйона молодих колгоспників. Колгоспи, які стали уже заможними, повинні мати на увазі, що без такої допомоги з їх боку дуже трудно буде розширяти далі нашу промисловість, а без розширення промисловості — не зможемо задовольняти ростущий попит селян на товари масового вжитку. Колгоспи мають повну можливість задовольнити цю нашу просьбу, бо багатство техніки в колгоспах звільняє частину працівників на селі, а ці працівники, переведені в промисловість, могли б принести величезну користь всьому нашому народному господарству.

В підсумку ми маємо такі показники поліпшення матеріального становища робітників і селян за звітний період:

1. Народний дохід зріс з 48,5 мільярда карбованців в 1933 р. до 105,0 мільярдів карбованців в 1938 р.;

2. Чисельність робітників і службовців піднялась з 22 мільйонів з лишком чоловік в 1933 р. до 28 мільйонів чоловік в 1938 р.;

3. Річний фонд заробітної плати робітників і службовців виріс з 34.953 мільйонів карбованців до 96.425 мільйонів карбованців;

4. Середньорічна заробітна плата робітників промисловості, яка становила в 1933 р. 1.513 карбованців, піднялась до 3.447 карбованців в 1938 р.;

5. Грошові доходи колгоспів піднялись з 5.661,9 мільйона карбованців в 1933 р. до 14.180,1 мільйона карбованців в 1937 р.;

6. Середня видача зерна в зернових районах на один колгоспний двір піднялась з 61 пуда в 1933 році до 144 пудів в 1937 році, не рахуючи насіння, насінних страхових фондів, кормового фонду для громадської худоби, зернопоставок, натуроплати робіт МТС;

7. Державні асигнування по бюджету на соціально-культурні заходи зросли з 5.839,9 мільйона карбованців в 1933 р. до 35.202,5 мільйона карбованців в 1938 році.

Щодо культурного становища народу, то його піднесення йшло вслід за піднесенням матеріального становища народу.

З точки зору культурного розвитку народу звітний період був поистині періодом культурної революції. Впровадження в життя загально-обов'язкової початкової освіти на мовах національностей СРСР, ріст числа шкіл, учнів всіх ступенів, ріст числа випускаємих вищими школами спеціалістів, створення і укріплення нової, радянської інтелігенції,— така загальна картина культурного піднесення народу.

Ось дані про це:

1) Підвищення культурного рівня народу

Показники	Одиниця виміру	1933/34 р.	1938/39 р.	1938/39 р. в % до 1933/34 р.
Число учнів в школах всіх ступенів	тис. чол.	23.814	33.965,4	142,6
В тому числі:				
по початковій освіті	" "	17.873,5	21.288,4	119,1
по середній освіті (загальній і спеціальній)	" "	5.482,2	12.076,0	220,3
по вищій освіті	" "	458,3	601,0	131,1
Число тих, що вчаться в СРСР (включаючи всі види навчання)	" "	—	47.442,1	—
Число масових бібліотек	тисяч	40,3	70,0	173,7
Число книг в них	млн.	86,0	126,6	147,2
Число клубних установ	тисяч	61,1	95,6	156,5
Число театрів	одиниць	587	790	134,6
Число кіноустановок (без вузькоплівкових)	" "	27.467	30.461	110,9
В тому числі звукових	" "	498	15.202	в 31 раз
Число кіноустановок (без вузькоплівкових) на селі	" "	17.470	18.991	108,7
В тому числі звукових	" "	24	6.670	в 278 раз
Річний тираж газет	млн.	4.984,6	7.092,4	142,3

2) Збудовано шкіл за 1933—1938 рр. по СРСР

Р о к и	Ч и с л о ш к і л		
	В містах і селищах міського типу	В сільських місцевостях	Всього
1933	326	3261	3587
1934	577	3488	4065
1935	533	2829	3362
1936	1505	4206	5711
1937	730	1323	2053
1938	583	1246	1829
Всього за 1933—38 рр.	4254	16353	20607

3) Випущено молодих спеціалістів з вищих учбових закладів за 1933—1938 рр. (в тис.)

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.
Всього по СРСР (не рахуючи військових спеціалістів)	34,6	49,2	83,7	97,6	104,8	106,7
1. Інженери промисловості і будівництва	6,1	14,9	29,6	29,2	27,6	25,2
2. Інженери транспорту і зв'язку	1,8	4,0	7,6	6,6	7,0	6,1
3. Інженери по механізації сільського господарства, агрономи, ветеринарні лікарі і зоотехніки	4,8	6,3	8,8	10,4	11,3	10,6
4. Економісти і юристи	2,5	2,5	5,0	6,4	5,0	5,7
5. Викладачі середньої школи, роб-факів, технікумів і інші працівники освіти, в тому числі працівники мистецтва	10,5	7,9	12,5	21,6	31,7	35,7
6. Лікарі, провізори і працівники фізичної культури	4,6	2,5	7,5	9,2	12,3	13,6
7. Інші спеціальності	4,3	11,1	12,7	14,2	9,9	9,8

В результаті всієї цієї величезної культурної роботи народилась і склалась у нас численна нова, радянська інтелігенція, яка вийшла з рядів робітничого класу, селянства, радянських службовців, плоть від плоті і кров від крові нашого народу,—інтелігенція, яка не знає ярма експлуатації, ненавидить експлуататорів і готова служити народам СРСР вірою і правдою.

Я думаю, що народження цієї нової, народної, соціалістичної інтелігенції є одним з найважливіших результатів культурної революції в нашій країні.

3. ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ РАДЯНСЬКОГО ЛАДУ

Один з найважливіших результатів звітної періоду полягає в тому, що він привів до дальшого зміцнення внутрішнього становища країни, до дальшого зміцнення радянського ладу.

Інакше і не могло бути. Утвердження соціалістичної системи в усіх галузях народного господарства, піднесення промисловості і сільського гос-

подарства, піднесення матеріального становища трудящих, підвищення культурності народних мас, підвищення їх політичної активності,— все це, здійснене під керівництвом Радянської влади, не могло не привести до дальшого зміцнення радянського ладу.

Особливість радянського суспільства нинішнього часу, у відміну від будьякого капіталістичного суспільства, полягає в тому, що в ньому немає більше антагоністичних, ворожих класів, експлуаторські класи ліквідовані, а робітники, селяни і інтелігенція, які складають радянське суспільство, живуть і працюють на началах дружнього співробітництва. В той час як капіталістичне суспільство роздирається непримиримими протиріччями між робітниками і капіталістами, між селянами і поміщиками, що веде до нестійкості його внутрішнього становища, радянське суспільство, визволене від ярма експлуатації, не знає таких протиріч, вільне від класових сутичок і являє картину дружнього співробітництва робітників, селян, інтелігенції. На основі цієї спільності і розгорнулись такі рушійні сили, як морально-політична єдність радянського суспільства, дружба народів СРСР, радянський патріотизм. На цій же основі виникли Конституція СРСР, прийнята в листопаді 1936 р., і повна демократизація виборів у верховні органи країни.

Щодо самих виборів у верховні органи країни, то вони послужили блискучою демонстрацією тієї самої єдності радянського суспільства і тієї самої дружби народів СРСР, які становлять характерну особливість внутрішнього становища нашої країни. Як відомо, на виборах у Верховну Раду СРСР в грудні 1937 р. за блок комуністів і безпартійних голосувало майже 90 мільйонів виборців, тобто 98,6 процента всіх, що брали участь в голосуванні, а на виборах у Верховні Ради союзних республік в червні 1938 р. за блок комуністів і безпартійних голосувало 92 мільйони виборців, тобто 99,4 процента всіх, що брали участь в голосуванні.

От де основа міцності радянського ладу і джерело невичерпної сили Радянської влади.

Це значить, між іншим, що в разі війни тил і фронт нашої армії через їх однорідність і внутрішню єдність — будуть міцніші, ніж в будь якій іншій країні, про що слід було б пам'ятати зарубіжним любителям воєнних сутичок.

Деякі діячі зарубіжної преси базикають, що очищення радянських організацій від шпівнів, убивців і шкідників, таких як от Троцький, Зінов'єв, Каменев, Якір, Тухачевський, Розенгольд, Бухарін і інші ізверги, «захитало» нібито радянський лад, внесло «розклад». Це пошло базікання варте того, щоб поглузувати з нього. Як може захитати і розкласти радянський лад очищення радянських організацій від шкідливих і ворожих елементів? Троцькістсько-бухарінська купка шпівнів, убивців і шкідників, яка плазувала перед закордоном, пройнята рабським почуттям низькопоклонства перед кожним іноземним чинушею і готова піти до нього в шпівнівське услужіння, — купка людей, яка не зрозуміла того, що останній радянський громадянин, вільний від кайданів капіталу, стоїть на голову вище всякого зарубіжного високопоставленого чинуші, який тягне на плечах ярмо капіталістичного рабства, — кому потрібна ця жалюгідна банда продажних рабів, яку цінність вона може являти для народу і кого вона може «розкласти»? В 1937 році були засуджені до розстрілу Тухачевський, Якір, Уборевич і інші ізверги. Після цього відбулися вибори у Верховну Раду СРСР. Вибори дали Радянській

владі 98,6 процента всіх учасників голосування. На початку 1938 р. були засуджені до розстрілу Розенгольд, Риков, Бухарін і інші ізверги. Після цього відбулися вибори у Верховні Ради союзних республік. Вибори дали Радянській владі 99,4 процента всіх учасників голосування. Постає питання, де ж тут ознаки «розкладу» і чому цей «розклад» не позначився на результатах виборів?

Слухаючи цих іноземних базік, можна прийти до висновку, що якби залишили на волі шпівнів, убивців і шкідників і не заважали їм шкодити, убивати і шпівніти, то радянські організації були б куди більш міцними і стійкими. (Сміх). Чи не надто рано видають себе з головою ці пани, які так вухвало захищають шпівнів, убивців, шкідників?

Чи не вірніше буде сказати, що очищення радянських організацій від шпівнів, убивців, шкідників повинно було привести і дійсно привело до дальшого зміцнення цих організацій?

Про що говорять, наприклад, події біля озера Хасан, як не про те, що очищення радянських організацій від шпівнів і шкідників є найвірнішим засобом їх зміцнення?

* * *

Завдання партії в області внутрішньої політики:

1. Розгорнути далі піднесення нашої промисловості, ріст продуктивності праці, вдосконалення техніки виробництва з тим, щоб, після того, як уже перегнали головні капіталістичні країни в області техніки виробництва і темпів росту промисловості, — перегнати їх також економічно протягом найближчих 10 — 15 років.

2. Розгорнути далі піднесення нашого землеробства і тваринництва з тим, щоб протягом найближчих 3 — 4 років добитися щорічного виробництва зерна на 8 мільярдів пудів з середньою урожайністю на гектар в 12 — 13 центнерів, збільшити виробництво по технічних культурах на 30 — 35 процентів в середньому, збільшити поголів'я овець і свиней вдвоє, поголів'я великої рогатої худоби — процентів на 40, поголів'я коней — процентів на 35.

3. Продовжувати далі поліпшення матеріального і культурного становища робітників, селян, інтелігенції.

4. Неухильно проводити в життя нашу соціалістичну Конституцію, здійснювати до кінця демократизацію політичного життя країни, зміцнювати морально-політичну єдність радянського суспільства і дружнє співробітництво робітників, селян, інтелігенції, зміцнювати всемірно дружбу народів СРСР, розвивати і культивувати радянський патріотизм.

5. Не забувати про капіталістичне оточення, пам'ятати, що іноземна розвідка засилатиме в нашу країну шпівнів, убивців, шкідників, пам'ятати про це і зміцнювати нашу соціалістичну розвідку, систематично допомагаючи їй громити і корчувати ворогів народу.

III

ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ ВКП(б)

З точки зору політичної лінії і повсякденної практичної роботи звітний період був періодом повної перемоги генеральної лінії нашої партії. (Бурхливі тривалі оплески).

Утвердження соціалістичної системи в усьому народному господарстві, завершення реконструкції промисловості і землеробства на основі нової техніки, дострокове виконання другого п'ятирічного плану по промисловості, підвищення щорічного виробництва зерна до рівня 7 мільярдів пудів, зниження злиднів та безробіття і піднесення матеріального й культурного становища народу,— такі є основні досягнення, що демонструють правильність політики нашої партії, правильність її керівництва.

Перед лицем цих грандіозних досягнень противники генеральної лінії нашої партії, різні там «ліві» і «праві» течії, всіякі там троцькістсько-п'ятаковські і бухарінсько-риковські переродженці були змушені зім'ятися в комок, сховати свої затаскані «платформи» і піти в підпілля. Не маючи мужності покоритись волі народу, вони визнали кращим злитися з меншовиками, есерами, фашистами, піти в услужіння до іноземної розвідки, найнятися шпיוнами і зобов'язатися допомагати ворогам Радянського Союзу розчленувати нашу країну і відновити в ній капіталістичне рабство.

Такий є безславний кінець противників лінії нашої партії, які стали потім ворогами народу.

Розгромивши ворогів народу і очистивши від переродженців партійні і радянські організації, партія стала ще більш єдиною у своїй політичній і організаційній роботі, вона стала ще більш згуртованою навколо свого Центрального Комітету. (Бурхливі оплески. Всі делегати встають і стоячи вітають доповідача. Вигуки: «Товаришу Сталіну ура! Хай живе товариш Сталін! Хай живе ЦК нашої партії! Ура!»).

Розглянемо конкретні дані про розвиток внутрішнього життя партії, про її організаційну і пропагандистську роботу за звітний період.

1. ЗАХОДИ ПОЛІПШЕННЯ СКЛАДУ ПАРТІЇ. РОЗУКРУПНЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ. НАБЛИЖЕННЯ КЕРІВНИХ ОРГАНІВ ДО НИЗОВОЇ РОБОТИ

Зміцнення партії і її керівних органів здійснювалось за звітний період в першу чергу по двох лініях: по лінії регулювання складу партії, витіснення ненадійних і добору кращих, і по лінії розукрупнення організацій, зменшення їх розмірів і наближення керівних органів до низової, оперативної, конкретної роботи.

На XVII з'їзді партії було представлено 1.874.488 членів партії. Якщо порівняти ці дані з даними про кількість членів партії, представлених на попередньому, XVI з'їзді партії, то вийде, що за період від XVI з'їзду партії до XVII з'їзду в партію прибуло 600 тисяч нових членів партії. Партія не могла не відчувати, що такий масовий наплив у партію в умовах 1930—1933 років є нездоровим і небажаним розширенням її складу. Партія знала, що в її ряди ідуть не тільки чесні і віддані, але й випадкові люди, але й кар'єристи, які прагнуть використати прапор партії в своїх особистих цілях. Партія не могла не знати, що вона сильна не тільки кількістю своїх членів, але, насамперед, їх якістю. В зв'язку з цим постало питання про регулювання складу партії. Було вирішено продовжити чистку членів партії і кандидатів, почату ще в 1933 році, і вона дійсно була продовжена до травня

1935 року. Було вирішено, далі, припинити прийом в партію нових членів, і він дійсно був припинений аж до вересня 1936 року, при чому прийом в партію нових членів був відновлений лише 1 листопада 1936 року. Далі, в зв'язку з злочинницьким убивством тов. Кірова, яке свідчило про те, що в партії є не мало підозрілих елементів, було вирішено провести перевірку і обмін партійних документів, при чому те і друге було закінчено лише на вересень 1936 року. Тільки після цього був відкритий прийом в партію нових членів і кандидатів. В результаті всіх цих заходів партія добила того, що вона очистила свої ряди від випадкових, пасивних, кар'єристських і прямо ворожих елементів, відібравши найбільш стійких і відданих людей. Не можна сказати, що чистка була проведена без серйозних помилок. На жаль, помилок оказалось більше, ніж можна було чекати. Безперечно, що нам не доведеться більше користуватися методом масової чистки. Але чистка 1933—1936 рр. була все ж неминуха і вона в основному дала позитивні результати. На даному XVIII з'їзді представлено коло 1.600 тисяч членів партії, тобто на 270 тисяч членів партії менше, ніж на XVII з'їзді. Але в цьому нема нічого поганого. Навпаки, це — на краще, бо партія зміцнюється тим, що очищає себе від скверни. Партія у нас тепер трохи менша по кількості її членів, але зате вона краща по якості.

Це велике досягнення.

Щодо поліпшення повсякденного партійного керівництва в розумінні його наближення до низової роботи, в розумінні його дальшої конкретизації, то партія прийшла до того висновку, що розукрупнення організацій, зменшення їх розмірів є найкращим засобом для того, щоб полегшити партійним органам керівництво цими організаціями, а саме керівництво зробити конкретним, живим, оперативним. Розукрупнення йшло як по лінії наркоматів, так і по лінії адміністративно-територіальних організацій, тобто по лінії союзних республік, країв, областей, районів і т. п. В результаті вжитих заходів ми маємо тепер замість 7 союзних республік 11 союзних республік, замість 14 наркоматів СРСР 34 наркомати, замість 70 країв і областей 110 країв і областей, замість 2.559 міських і сільських районів 3.815. Відповідно до цього в системі керівних органів партії є тепер 11 центральних комітетів на чолі з ЦК ВКП(б), 6 крайових комітетів, 104 обласних комітети, 30 окружних комітетів, 212 загальноміських комітетів, 336 міських районних комітетів, 3.479 сільських районних комітетів і 113.060 первинних партійних організацій.

Не можна сказати, що справа розукрупнення організацій уже закінчена. Імовіріше всього, що розукрупнення піде далі. Але, як би то не було, воно уже дає свої добрі результати як щодо поліпшення повсякденного керівництва роботою, так і щодо наближення самого керівництва до низової конкретної роботи. Я уже не говорю про те, що розукрупнення організацій дало можливість висунути на керівну роботу сотні і тисячі нових людей.

Це теж велике досягнення.

2. ДОБІР КАДРІВ, ІХ ВИСУВАННЯ, ІХ РОЗСТАНОВКА

Регулювання складу партії і наближення керівних органів до конкретної низової роботи не були і не могли бути єдиним засобом дальшого зміцнення партії і її керівництва. Другим засобом зміцнення партії за звітний період

було корінне поліпшення роботи з кадрами, поліпшення справи добору кадрів, їх висування, їх розстановки, їх перевірки в процесі роботи.

Кадри партії — це командний склад партії, а тому що наша партія стоїть при владі, — вони є також командним складом керівних державних органів. Після того як вироблена правильна політична лінія, перевірена на практиці, кадри партії стають вирішальною силою партійного і державного керівництва. Мати правильну політичну лінію, — це, звичайно, перша і найважливіша справа. Але цього все ж недостатньо. Правильна політична лінія потрібна не для декларації, а для проведення в життя. Але щоб перетворити в життя правильну політичну лінію, потрібні кадри, потрібні люди, які розуміють політичну лінію партії, сприймають її, як свою власну лінію, готові провести її в життя, вміють здійснювати її на практиці і здатні відповідати за неї, захищати її, боротися за неї. Без цього правильна політична лінія ризикує лишитися на папері.

Тут саме постає питання про правильний добір кадрів, про вирощування кадрів, про висування нових людей, про правильну розстановку кадрів, про їх перевірку по проведеній роботі.

Що значить правильно добирати кадри?

Правильно добирати кадри, це ще не значить набрати собі замів і помів, утворити канцелярію і випускати звідти різні вказівки. (Сміх). Це також не значить зловживати своєю владою, перекидати без толку десятки і сотні людей з одного місця в інше і назад і влаштовувати нескінченні «реорганізації». (Сміх).

Правильно добирати кадри це значить:

По-перше, цінити кадри, як золотий фонд партії і держави, дорожити ними, мати до них повагу.

По-друге, знати кадри, старанно вивчати достоїнства і хиби кожного кадрового працівника, знати на якому посту можуть найлегше розгорнутися здібності працівника.

Потретье, дбайливо вирощувати кадри, допомагати кожному ростущому працівникові піднятися вгору, не шкодувати часу для того, щоб терпеливо «повозитися» з такими працівниками і прискорити їх ріст.

Почетверте, вчасно і сміло висувати нові, молоді кадри, не даючи їм перестоятися на старому місці, не даючи їм закиснути.

Поп'яте, розставити працівників по постах таким чином, щоб кожний працівник почував себе на місці, щоб кожний працівник міг дати нашій спільній справі максимум того, що взагалі спроможний він дати по своїх особистих якостях, щоб загальний напрям роботи по розстановці кадрів цілком відповідав вимогам тієї політичної лінії, в ім'я проведення якої робиться ця розстановка.

Особливе значення має тут питання про сміле і вчасне висування нових, молодих кадрів. Я думаю, що у наших людей нема ще повної ясності в цьому питанні. Одні вважають, що при доборі людей треба орієнтуватися, головним чином, на старі кадри. Другі, навпаки, думають орієнтуватися, головним чином, на молоді кадри. Мені здається, що помиляються і ті і другі. Старі кадри являють собою, звичайно, велике багатство для партії і держави. У них є те, чого нема у молодих кадрів — величезний досвід по керівництву, марксистсько-ленінське принципіальне загартування, знання справи, сила

орієнтовки. Але, поперше, старих кадрів буває завжди мало, менше, ніж треба, і вони уже частково починають виходити з строю в силу звичайних законів природи. Подруге, у одній частині старих кадрів буває іноді схильність уперто дивитись в минуле, застрягти на минулому, застрягти на старому і не помічати нового в житті. Це називається втратою почуття нового. Це дуже серйозна і небезпечна хиба. Щодо молодих кадрів, то у них, звичайно, нема того досвіду, загартування, знання справи і сили орієнтовки, що їх мають старі кадри. Але, поперше, молоді кадри становлять величезну більшість, подруге, вони молоді, і їм не загрожує, покищо, вихід з строю, потретье, у них є вдосталь почуття нового, — дорогоцінна якість кожного більшовицького працівника, і почетверте, вони ростуть і просвіщаються до того швидко, вони пруть вгору до того бурхливо, що недалекої той час, коли вони доженуть стариків, стануть пліч-о-пліч з ними і будуть їм достойною зміною. Отже, завдання полягає не в тому, щоб орієнтуватися або на старі, або на нові кадри, а в тому, щоб держати курс на поєднання, на з'єднання старих і молодих кадрів в одному спільному оркестрі керівної роботи партії і держави. (Тривалі оплески).

От чому необхідно своєчасно і сміло висувати молоді кадри на керівні пости.

Одно з серйозних досягнень партії за звітний період в справі зміцнення партійного керівництва полягає в тому, що вона з успіхом проводила знизу дсверху саме цей курс на поєднання старих і молодих працівників в області добору кадрів.

В Центральному Комітеті партії є дані, з яких видно, що за звітний період партія зуміла висунути на керівні пости по державній і партійній лінії більше 500 тисяч молодих більшовиків, партійних і примикаючих до партії, з них більше 20 процентів жінок.

В чому полягає тепер завдання?

Завдання полягає в тому, щоб взяти повністю в одні руки справу добору кадрів знизу доверху і підняти її на належну, наукову, більшовицьку висоту.

Для цього необхідно покінчити з розщепленням справи вивчення, висування і добору кадрів по різних відділах і секторах, зосередивши її в одному місці.

Таким місцем повинно бути Управління кадрів у складі ЦК ВКП(б) і відповідний відділ кадрів у складі кожної республіканської, крайової і обласної парторганізації.

3. ПАРТІЙНА ПРОПАГАНДА. МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЧЛЕНІВ ПАРТІЇ І ПАРТІЙНИХ КАДРІВ.

Є ще одна область партійної роботи, дуже важлива і дуже відповідальна, по лінії якої здійснювалось за звітний період зміцнення партії і її керівних органів, — це партійна пропаганда і агітація, усна і друкована, робота по вихованню членів партії і кадрів партії в дусі марксизму-ленінізму, робота по підвищенню політичного і теоретичного рівня партії і її працівників.

Навряд чи є необхідність докладно говорити про найсерйозніше значення справи партійної пропаганди, справи марксистсько-ленінського виховання наших працівників. Я маю на увазі не тільки працівників партійного апарату.

Я маю на увазі також працівників комсомольських, профспілкових, торговельно-кооперативних, господарських, радянських, освітніх, військових та інших організацій. Можна задовільно поставити справу регулювання складу партії і наближення керівних органів до низової роботи; можна задовільно поставити справу висування кадрів, їх добору, їх розстановки; але якщо при всьому цьому починає чомусь кульгати наша партійна пропаганда, якщо починає хиріти справа марксистсько-ленінського виховання наших кадрів, якщо слабне наша робота по підвищенню політичного і теоретичного рівня цих кадрів, а самі кадри перестають в зв'язку з цим інтересуватись перспективою нашого руху вперед, перестають розуміти правоту нашої справи і перетворюються в безперспективних діляг, які сліпо і механічно виконують вказівки зверху,— то повинна обов'язково захиріти вся наша державна і партійна робота. Треба визнати, як аксіому, що чим вищий політичний рівень і марксистсько-ленінська свідомість працівників будьякої галузі державної і партійної роботи, тим вища і плодотворніша сама робота, тим ефективніші результати роботи, і навпаки,— чим нижчий політичний рівень і марксистсько-ленінська свідомість працівників, тим імовірніші зриви і провали в роботі, тим імовірніші здрібніння і виродження самих працівників в діляг-крохоборів, тим імовірніше їх переродження. Можна з певністю сказати, що, коли б ми зуміли підготувати ідеологічно наші кадри всіх галузей роботи і загартувати їх політично в такій мірі, щоб вони могли вільно орієнтуватися у внутрішній і міжнародній обстановці, коли б ми зуміли зробити їх цілком зрілими марксистами-ленінцями, здатними вирішувати без серйозних помилок питання керівництва країною,— то ми мали б всі підстави вважати дев'ять десятих усіх наших питань уже вирішеними. А вирішити це завдання ми безумовно можемо, бо у нас є всі засоби і можливості, необхідні для того, щоб вирішити його.

Вирощування і формування молодих кадрів проходить у нас звичайно по окремих галузях науки і техніки, по спеціальностях. Це необхідно і доцільно. Нема необхідності, щоб спеціаліст-медик був разом з тим спеціалістом по фізиці або ботаніці і навпаки. Але є одна галузь науки, знання якої повинно бути обов'язковим для більшовиків усіх галузей науки,— це марксистсько-ленінська наука про суспільство, про закони розвитку суспільства, про закони розвитку пролетарської революції, про закони розвитку соціалістичного будівництва, про перемогу комунізму. Бо не можна вважати дійсним лєнінцем людину, яка іменує себе лєнінцем, але замкнулась в свою спеціальність, замкнулась, скажемо, в математику, ботаніку або хімію і не бачить нічого далі своєї спеціальності. Лєнінець не може бути тільки спеціалістом облюбованої ним галузі науки,— він повинен бути разом з тим політиком-громадським діячем, який живо інтересується долею своєї країни, знайомий з законами суспільного розвитку, вміє користуватись цими законами і прагне бути активним учасником політичного керівництва країною. Це буде, звичайно, додатковим навантаженням для більшовиків спеціалістів. Але це буде таке навантаження, результати якого окупляться з лихвою.

Завдання партійної пропаганди, завдання марксистсько-ленінського виховання кадрів полягає в тому, щоб допомогти нашим кадрам усіх галузей роботи оволодіти марксистсько-ленінською наукою про закони розвитку суспільства.

Питання про заходи поліпшення справи пропаганди і марксистсько-ленінського виховання кадрів було предметом неодноразового обговорення ЦК ВКП(б) з участю пропагандистів різних обласних парторганізацій. Був врахований при цьому вихід в світ «Короткого курсу історії ВКП(б)» у вересні 1938 року. Було встановлено, що вихід в світ «Короткого курсу історії ВКП(б)» кладе початок новому розмаху марксистсько-ленінської пропаганди в нашій країні. Результати робіт ЦК ВКП(б) опубліковані у відомій його постанові «Про постановку партійної пропаганди в зв'язку з випуском «Короткого курсу історії ВКП(б)».

Виходячи з цієї постанови і враховуючи відомі рішення березневого пленуму ЦК ВКП(б) в 1937 р. «Про хибі партійної роботи», ЦК ВКП(б) намітив такі головні заходи по усуненню хиб в області партійної пропаганди і поліпшенню справи марксистсько-ленінського виховання членів партії і партійних кадрів:

1. Зосередити в одному місці справу партійної пропаганди й агітації і об'єднати відділи пропаганди й агітації і відділи преси в єдиному Управлінні пропаганди й агітації в складі ЦК ВКП(б), з організацією відповідного відділу пропаганди й агітації в складі кожної республіканської, крайової і обласної парторганізації;
2. Визнаючи неправильним захоплення гуртковою системою пропаганди і вважаючи більш доцільним метод індивідуального вивчення членами партії основ марксизму-лєнізму, зосередити увагу партії на пропаганді в пресі і організації лекційної системи пропаганди;
3. Організувати в кожному обласному центрі річні Курси перепідготовки для низової ланки наших кадрів;
4. Організувати в ряді центрів нашої країни двохрічну Лєнінську школу для середньої ланки наших кадрів;
5. Організувати Вищу школу марксизму-лєнізму при ЦК ВКП(б) з трьохрічним курсом для підготовки кваліфікованих теоретичних кадрів партії;
6. Створити в ряді центрів нашої країни річні Курси перепідготовки пропагандистів і газетних працівників;
7. Створити при Вищій школі марксизму-лєнізму шестимісячні Курси для перепідготовки викладачів марксизму-лєнізму в вузах.

Нема сумніву, що здійснення цих заходів, які уже проводяться, але ще не проведені в достатній мірі, незабаром дасть свої добрі результати.

4. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

До числа хиб нашої пропагандистської і ідеологічної роботи треба віднести також відсутність повної ясності серед наших товаришів у деяких питаннях теорії, які мають серйозне практичне значення, наявність деякої нерозберихи в цих питаннях. Я маю на увазі питання про державу взагалі, особливо про нашу соціалістичну державу і питання про нашу радянську інтелігенцію.

Іноді питають: «експлуататорські класи у нас знищені, ворожих класів нема більше в країні, подавляти нікого, значить, нема більше потреби в державі, вона повинна відмерти,— чому ж ми не сприяємо відмиранню нашої

соціалістичної держави, чому ми не стараємось покінчити з нею, чи не пора викинути геть весь цей хлам державності?»

Або ще: «експлуататорські класи вже знищені у нас, соціалізм в основному побудований, ми йдемо до комунізму, а марксистське вчення про державу говорить, що при комунізмі не повинно бути ніякої держави,— чому ми не сприяємо відмиранню нашої соціалістичної держави, чи не пора здати державу в музей древностей?»

Ці питання свідчать про те, що їх автори добросовісно заучили окремі положення вчення Маркса і Енгельса про державу. Але вони говорять також про те, що ці товариші не зрозуміли суті цього вчення, не розібрались, в яких історичних умовах вироблялись окремі положення цього вчення і особливо, не зрозуміли сучасної міжнародної обстановки, проглядили факт капіталістичного оточення і впливаючих з нього небезпек для країни соціалізму. В цих питаннях проступає не тільки недооцінка факту капіталістичного оточення. В них проступає також недооцінка ролі і значення буржуазних держав і їх органів, які засилають в нашу країну шпівнів, убивців і шкідників і стараються улучити хвилину для воєнного нападу на неї, так само як проступає недооцінка ролі і значення нашої соціалістичної держави і її військових, каральних і розвідувальних органів, необхідних для захисту країни соціалізму від нападу ззовні. Треба визнати, що в цій недооцінці грішні не тільки вищезгадані товариші. В ній грішні також в певній мірі всі ми, більшовики, всі без винятку. Хіба не дивно, що про шпівницьку і змовницьку діяльність верхівки троцькістів і бухарінців узнали ми лише в останній час, у 1937—1938 роках, хоч, як видно з матеріалів, ці пани були шпівниками іноземної розвідки і вели змовницьку діяльність уже в перші дні Жовтневої революції? Як ми могли проглянути цю серйозну справу? Чим пояснити цей промах? Звичайно відповідають на це питання таким чином: ми не могли припустити, що ці люди можуть пасти так низько. Але це не пояснення і тим більше не виправдання, бо факт промаху лишається фактом. Чим пояснити такий промах? Пояснюється цей промах недооцінкою сили і значення механізму оточуючих нас буржуазних держав і їх розвідувальних органів, які стараються використати слабості людей, їх тщеславність, їх безхарактерність для того, щоб заплутати їх в свої шпівницькі сіті і оточити ними органи Радянської держави. Пояснюється він недооцінкою ролі і значення механізму нашої соціалістичної держави і її розвідки, недооцінкою цієї розвідки, базіканням про те, що розвідка при Радянській державі — дрібниця і пустяки, що радянську розвідку, як і саму Радянську державу, скоро доведеться здати в музей древностей.

На якому ґрунті могла виникнути у нас ця недооцінка?

Вона виникла на ґрунті недоробленості і недостатності деяких загальних положень учення марксизму про державу. Вона дістала поширення в наслідок нашого нездоволено-безтурботного ставлення до питань теорії держави, не зважаючи на те, що ми маємо практичний досвід двадцятирічної державної діяльності, який дає багатий матеріал для теоретичних узагальнень, не зважаючи на те, що у нас є можливість при бажанні з успіхом поповнити цю теоретичну прогалину. Ми забули надзвичайно важливу вказівку Леніна про теоретичні обов'язки російських марксистів, покликаних розробити далі теорію марксизму.

Ось що говорить Ленін з цього приводу:

«Ми зовсім не дивимось на теорію Маркса як на щось закінчене і недоторкане; ми переконані, навпаки, що вона поклала тільки наріжні камені тієї науки, яку соціалісти повинні двигати далі в усіх напрямках, якщо вони не хочуть відстати від життя. Ми думаємо, що для російських соціалістів особливо необхідна самостійна розробка теорії Маркса, бо ця теорія дає лише загальні керівні положення, які застосовуються зокрема до Англії інакше, ніж до Франції, до Франції інакше, ніж до Німеччини, до Німеччини інакше, ніж до Росії». (Ленін, т. II, стор. 492).

Взяти, наприклад, класичну формулу теорії розвитку соціалістичної держави, дану Енгельсом:

«Коли не буде суспільних класів, які треба тримати в підлеглості, коли не буде панування одного класу над іншим і боротьби за існування, що корениться в сучасній анархії виробництва, коли будуть усунені впливаючі звідси сутички і насильства, тоді уже нікого буде подавляти і стримувати, тоді зникне потреба в державній владі, яка виконує нині цю функцію. Перший акт, в якому держава виступить дійсним представником всього суспільства — обернення засобів виробництва в суспільну власність, — буде її останньою самостійною дією як держави. Втручання державної влади в суспільні відносини стане мало-помалу зайвим і припиниться само собою. На місце управління особами стає управління речами і керівництво виробничими процесами. Держава не «скасовується», вона відмирає». (Ф. Енгельс, «Антидюрінг», 1933 р., видання Партіздата, стор. 202).

Чи правильне це положення Енгельса?

Так, правильне, але при одній з двох умов: а) якщо вести вивчення соціалістичної держави з точки зору тільки лише внутрішнього розвитку країни, наперед абстрагуючись від міжнародного фактора, ізолюючи країну і державу для зручності дослідження від міжнародної обстановки, або б) якщо припустити, що соціалізм уже переміг в усіх країнах або в більшості країн, замість капіталістичного оточення є в наявності оточення соціалістичне, нема більше загрози нападу ззовні, нема більше потреби в посиленні армії і держави.

Ну, а якщо соціалізм переміг тільки в одній, окремо взятій країні, і абстрагуватись, через це, від міжнародних умов ніяк неможливо, — як бути в такому разі? На це питання формула Енгельса не дає відповіді. Енгельс власне і не ставить собі такого питання, отже, у нього не могло бути відповіді на це питання. Енгельс виходить з того припущення, що соціалізм уже переміг більш або менш одночасно в усіх країнах або в більшості країн. Отже, Енгельс досліджує тут не ту чи іншу конкретну соціалістичну державу тієї чи іншої окремої країни, а розвиток соціалістичної держави взагалі при допущенні факту перемоги соціалізму в більшості країн — по формулі: «допустимо, що соціалізм переміг в більшості країн, постає питання — яких змін повинна зазнати в цьому випадку пролетарська, соціалістична держава». Тільки цим загальним і абстрактним характером проблеми можна пояснити той факт, що при дослідженні питання про соціалістичну державу Енгельс цілком абстрагується від такого фактора, як міжнародні умови, міжнародна обстановка.

Але з цього виходить, що не можна поширювати загальну формулу Енгельса про долю соціалістичної держави взагалі на частковий і конкретний випадок перемоги соціалізму в одній, окремо взятій країні, яка має навколо себе капіталістичне оточення, який загрожує военний напад ззовні, яка не може через це абстрагуватись від міжнародної обстановки і яка повинна мати в своєму розпорядженні і добре навчену армію, і добре організовані каральні органи, і міцну розвідку, отже, повинна мати свою достатньо сильну державу,— для того, щоб мати можливість захищати завоювання соціалізму від нападу ззовні.

Не можна вимагати від класиків марксизму, яких відділяє від нашого часу період в 45—55 років, щоб вони передбачили всі і всякі випадки зигзагів історії в кожній окремій країні в далекому майбутньому. Було б смішно вимагати, щоб класики марксизму виробили для нас готові рішення на всі і всякі теоретичні питання, які можуть виникнути в кожній окремій країні через 50—100 років, з тим, щоб ми, потім класиків марксизму мали можливість спокійно лежати на пічці і жувати готові рішення. (Загальний сміх). Але ми можемо і повинні вимагати від марксистів-ленінців нашого часу, щоб вони не обмежувались заучуванням окремих загальних положень марксизму, щоб вони вникали в суть марксизму, щоб вони навчились враховувати досвід двадцятирічного існування соціалістичної держави в нашій країні, щоб вони навчились, нарешті, спираючись на цей досвід і виходячи з суті марксизму, конкретизувати окремі загальні положення марксизму, уточняти і поліпшувати їх. Ленін написав свою знамениту книгу «Держава і революція» в серпні 1917 року, тобто за кілька місяців до Жовтневої революції і створення Радянської держави. Головне завдання цієї книги Ленін бачив в захисті учення Маркса і Енгельса про державу від перекручення і опощення з боку опортуністів. Ленін збирався написати другу частину «Держави і революції», де він розраховував підвести головні підсумки досвіду російських революцій 1905-го і 1917-го року. Не може бути сумніву, що Ленін мав на увазі в другій частині своєї книги розробити, розвинути далі теорію держави, спираючись на досвід існування Радянської влади в нашій країні. Але смерть перешкодила йому виконати це завдання. Але чого не встиг зробити Ленін, повинні зробити його учні. (Бурхливий оплески).

Держава виникла на основі розколу суспільства на ворожі класи, виникла для того, щоб тримати в узді експлуатовану більшість в інтересах експлуататорської меншості. Знаряддя влади держави зосереджувались, головним чином, в армії, в каральних органах, в розвідці, в тюрмах. Дві основні функції характеризують діяльність держави: внутрішня (головна)—тримати експлуатовану більшість в узді і зовнішня (не головна)—розширяти територію свого, пануючого класу за рахунок території інших держав, або захищати територію своєї держави від нападів з боку інших держав. Так було діло при рабовласницькому ладі і феодалізмі. Так стоїть діло при капіталізмі.

Щоб скинути капіталізм, необхідно було не тільки зняти з влади буржуазію, не тільки експропріювати капіталістів, але й розбити зовсім державну машину буржуазії, її стару армію, її бюрократичне чиновництво, її поліцію, і поставити на її місце нову пролетарську державність, нову соціалістичну державу. Більшовики, як відомо, саме так і зробили. Але з цього зовсім не

виходить, що у новій пролетарській держави не можуть зберегтись деякі функції старої держави, змінені відповідно до потреб пролетарської держави. З цього тим більш не виходить, що форми нашої соціалістичної держави повинні залишитись незмінними, що всі первісні функції нашої держави повинні повністю зберегтись і надалі. Насправді форми нашої держави міняються і мінятимуться в залежності від розвитку нашої країни і зміни зовнішньої обстановки.

Ленін має цілковиту рацію, коли він говорить:

«Форми буржуазних держав надзвичайно різноманітні, але суть їх одна: всі ці держави являють собою так чи інакше, але кінець-кінцем обов'язково диктатуру буржуазії. Перехід від капіталізму до комунізму, звичайно, не може не дати величезного багатства і різноманітності політичних форм, але суть буде при цьому неминуче одна: диктатура пролетаріату». (Ленін, т. XXI, стор. 393).

З часу Жовтневої революції наша соціалістична держава пройшла в своєму розвитку дві головні фази.

Перша фаза—це період від Жовтневої революції до ліквідації експлуататорських класів. Основне завдання цього періоду полягало в придушенні опору скинутих класів, в організації оборони країни від нападу інтервентів, у відбудованні промисловості і сільського господарства, в підготовці умов для ліквідації капіталістичних елементів. Відповідно до цього наша держава здійснювала в цей період дві основні функції. Перша функція—подавлення скинутих класів всередині країни. Цим наша держава зовнішнім чином нагадувала попередні держави, функція яких полягала в подавленні непокірних, крією однак принципіальною різницею, що наша держава подавляла експлуататорську меншість в ім'я інтересів трудящої більшості, тоді як попередні держави подавляли експлуатовану більшість в ім'я інтересів експлуататорської меншості. Друга функція—оборона країни від нападу ззовні. Цим вона також нагадувала зовнішнім чином попередні держави, які також займались збройним захистом своїх країн, з тією однак принципіальною різницею, що наша держава захищала від зовнішнього нападу завоювання трудящої більшості, тоді як попередні держави захищали в таких випадках багатство і привілеї експлуататорської меншості. Була тут ще третя функція—це господарсько-організаторська і культурно-виховна робота органів нашої держави, що мала своєю метою розвиток паростків нового, соціалістичного господарства і перевиховання людей в дусі соціалізму. Але ця нова функція не дістала в цей період серйозного розвитку.

Друга фаза—це період від ліквідації капіталістичних елементів міста і села до повної перемоги соціалістичної системи господарства і прийняття нової Конституції. Основне завдання цього періоду—організація соціалістичного господарства по всій країні і ліквідація останніх решток капіталістичних елементів, організація культурної революції, організація цілком сучасної армії для оборони країни. Відповідно до цього змінились і функції нашої соціалістичної держави. Відпала—відмерла функція воєнного подавлення всередині країни, бо експлуатація знищена, експлуататорів нема більше і подавляти нікого. Замість функції подавлення появилась у держави функція охорони соціалістичної власності від злодіїв і розкрадачів народного добра.

Збереглась повністю функція воєнного захисту країни від нападів ззовні, отже, збереглися також Червона Армія, Військово-Морський Флот, так само як каральні органи і розвідка, необхідні для виловлювання і карання шпionів, убивців, шкідників, які засилаються в нашу країну іноземною розвідкою. Збереглась і набула повного розвитку функція господарсько-організаторської і культурно-виховної роботи державних органів. Тепер основне завдання нашої держави всередині країни полягає в мирній господарсько-організаторській і культурно-виховній роботі. Щодо нашої армії, каральних органів і розвідки, то вони своїм вістрям звернені уже не в середину країни, а назовні її, проти зовнішніх ворогів.

Як бачите, ми маємо тепер цілком нову, соціалістичну державу, не видану ще в історії і значно відмінну по своїй формі і функціях від соціалістичної держави першої фази.

Але розвиток не може спинитись на цьому. Ми йдемо далі, вперед, до комунізму. Чи збережеться у нас держава також і в період комунізму?

Так, збережеться, якщо не буде ліквідоване капіталістичне оточення, якщо не буде знищена небезпека воєнних нападів ззовні. При цьому зрозуміло, що форми нашої держави знов будуть змінені, відповідно до зміни внутрішньої і зовнішньої обстановки.

Ні, не збережеться і відміре, якщо капіталістичне оточення буде ліквідоване, якщо воно буде замінено оточенням соціалістичним.

Так стоїть справа з питанням про соціалістичну державу.

Друге питання — це питання про радянську інтелігенцію.

В цьому питанні, так само як і в питанні про державу, існує в нашій партії деяка неясність, нерозбериха.

Не зважаючи на повну ясність позиції партії в питанні про радянську інтелігенцію, в нашій партії все ще поширені погляди, ворожі до радянської інтелігенції і несумісні з позицією партії. Носителі цих неправильних поглядів практикують, як відомо, зневажливе, презирливе ставлення до радянської інтелігенції, розглядаючи її як силу чужу і навіть ворожу робітничому класу і селянству. Правда, інтелігенція за період радянського розвитку встигла змінитись в корені, як по своєму складу, так і по своєму становищу, зближаючись з народом і чесно співробітничавши з ним, чим вона принципово відрізняється від старої, буржуазної інтелігенції. Але цим товаришам, очевидно, нема діла до цього. Вони продовжують дудити в стару дудку, неправильно переносячи на радянську інтелігенцію ті погляди і відносини, які мали свою підставу в старі часи, коли інтелігенція перебувала на службі у поміщиків і капіталістів.

В старі, дореволюційні часи, в умовах капіталізму, інтелігенція складалась насамперед з людей імущих класів, — дворян, промисловців, купців, куркулів і т. п. Були в рядах інтелігенції також вихідці з міщан, дрібних чиновників і навіть з селян і робітників, але вони не грали і не могли грати там вирішальної ролі. Інтелігенція в цілому годувалась у імущих класів, обслуговувала їх. Тому зрозуміле те недовір'я, що переходило нерідко в ненависть, яке відчували до неї революційні елементи нашої країни і насамперед робітники. Правда, стара інтелігенція дала окремі одиниці і десятки смілих і революційних людей, які стали на точку зору робітничого класу і зв'язали до кінця свою долю з долею робітничого класу. Але таких людей

в серед інтелігенції було надто мало, і вони не могли змінити фізіономію інтелігенції в цілому.

Справа з інтелігенцією змінилась, однак, в корені після Жовтневої революції, після розгрому іноземної воєнної інтервенції, особливо після перемоги індустріалізації і колективізації, коли знищення експлуатації і утвердження соціалістичної системи господарства створили реальну можливість дати країні і провести в життя нову Конституцію. Найбільш впливова і кваліфікована частина старої інтелігенції уже в перші дні Жовтневої революції відкололась від усієї іншої маси інтелігенції, оголосила боротьбу Радянській владі і пішла в саботажники. Вона понесла за це заслужену кару, була розбита і розсіяна органами Радянської влади. Згодом більшість уцілілих з них завербувалась ворогам нашої країни в шкідники, в шпionи, викресливши себе тим самим з рядів інтелігенції. Друга частина старої інтелігенції, менш кваліфікована, але більш численна, довго ще продовжувала топтатись на місці, вижидавши «кращих часів», але потім, видимо, махнула рукою і вирішила піти в службисти, вирішила ужитися з Радянською владою. Більша частина цієї групи старої інтелігенції встигла вже зістаритись і починає виходити з строю. Третя частина старої інтелігенції, головним чином рядова її частина, яка мала ще менше кваліфікації, ніж попередня частина, приєдналась до народу і пішла за Радянською владою. Їй необхідно було доучуватись, і вона дійсно стала доучуватись в наших вузах. Але поряд з цим мучительним процесом диференціації і розлому старої інтелігенції йшов бурхливий процес формування, мобілізації і збирання сил нової інтелігенції. Сотні тисяч молодих людей, вихідців з рядів робітничого класу, селянства, трудової інтелігенції пішли у вузи і технікуми і, повернувшись до школи, заповнили поріділі ряди інтелігенції. Вони влилися в інтелігенцію новим кров'ю і оживили її по-новому, по-радянському. Вони в корені змінили все обличчя інтелігенції, по образу своєму і подобию. Рештки старої інтелігенції опинились розчиненими в надрах нової, радянської, народної інтелігенції. Створилась, таким чином, нова, радянська інтелігенція, тісно зв'язана з народом і готова в своїй масі служити йому вірою і правдою.

В підсумку ми маємо тепер численну, нову, народну, соціалістичну інтелігенцію, яка в корені відрізняється від старої, буржуазної інтелігенції як по своєму складу, так і по своєму соціально-політичному обличчю.

До старої дореволюційної інтелігенції, яка служила поміщикам і капіталістам, цілком підходила стара теорія про інтелігенцію, теорія, яка вказувала на необхідність недовір'я до неї і боротьби з нею. Тепер ця теорія віджила свій час і вона уже не підходить до нашої нової, радянської інтелігенції. Для нової інтелігенції потрібна нова теорія, яка вказує на необхідність дружнього ставлення до неї, піклування про неї, поваги до неї і співробітництва з нею ім'я інтересів робітничого класу і селянства.

Здається, зрозуміло.

Тим більш дивно і чудно, що після всіх цих корінних змін в становищі інтелігенції у нас в партії ще єсть, виявляється, люди, які намагаються стару теорію, направлену проти буржуазної інтелігенції, застосувати до нашої нової, радянської інтелігенції, яка є в своїй основі соціалістичною інтелігенцією. Ці люди, виявляється, твердять, що робітники і селяни, які недавно ще працювали по-стахановському на заводах і в колгоспах, а потім направлені у

вузи для одержання освіти, перестають бути тим самим справжніми людьми, стають людьми другого сорту. Виходить, що освіта — шкідлива і небезпечна штука. (Сміх). Ми хочемо зробити всіх робітників і всіх селян культурними і освіченими, і ми зробимо це з часом. Але за поглядом цих дивних товаришів виходить, що подібна затія таїть в собі велику небезпеку, бо після того, як робітники і селяни стануть культурними і освіченими, вони можуть опинитися перед небезпекою бути заліченими в розряд людей другого сорту. (Загальний сміх). Не виключено, що з часом ці дивні товариші можуть докоти́тись до оспівування відсталості, нещастя, темноти, мракобісся. Воно й зрозуміло. Теоретичні вивихи ніколи не вели і не можуть вести до добра.

Так стоїть справа з питанням про нашу нову, соціалістичну інтелігенцію.

* * *

Наші завдання в області дальшого зміцнення партії:

1. Систематично поліпшувати склад партії, підносячи рівень свідомості членів партії і приймаючи в ряди партії в порядку індивідуального добору тільки лише перевірених і відданих справі комунізму товаришів;

2. Наблизити керівні органи до низової роботи з тим, щоб зробити керівну роботу все більш оперативною і конкретною, все менш засідателською і канцелярською;

3. Централізувати справу добору кадрів, дбайливо вирощувати кадрів, старанно вивчати достоїнства і хибі працівників, смілише висувати молодих працівників, пристосовувати справу добору і розстановки кадрів до вимог політичної лінії партії;

4. Централізувати справу партійної пропаганди і агітації, розширити пропаганду ідей марксизму-ленінізму, підняти теоретичний рівень і політичну загартовування наших кадрів.

* * *

Товариші! Я кінчаю свою звітну доповідь.

Я змалював в загальних рисах шлях, пройдений нашою партією за звітний період. Результати роботи партії і її ЦК за цей період відомі. Було у нас недоліки і помилки. Партія і її ЦК не приховували їх і старались виправити. Є і серйозні успіхи і великі досягнення, які не повинні запаморочити нам голову.

Головний підсумок полягає в тому, що робітничий клас нашої країни, знищивши експлуатацію людини людиною і утвердивши соціалістичний лад, довів всьому світові правоту своєї справи. В цьому головний підсумок, і він зміцнює віру в сили робітничого класу і в неминучість його остаточної перемоги.

Буржуазія всіх країн твердить, що народ не може обійтись без капіталістичних поміщиків, без купців і куркулів. Робітничий клас нашої країни довів на ділі, що народ може з успіхом обійтись без експлуататорів.

Буржуазія всіх країн твердить, що робітничий клас, зруйнувавши старі буржуазні порядки, не здатний побудувати щонебудь нове, взамін старого. Робітничий клас нашої країни довів на ділі, що він цілком здатний не тільки зруйнувати старий лад, але й побудувати новий, кращий, соціалістичний лад і при тому такий лад, який не знає ні кризисів, ні безробіття.

Буржуазія всіх країн твердить, що селянство не здатне стати на шлях

соціалізму. Колгоспне селянство нашої країни довело на ділі, що воно може з успіхом стати на шлях соціалізму.

Головне, чого особливо добиваються буржуазія всіх країн і її реформістські прихвостні,— це те, щоб викоренити в робітничому класі віру в свої сили, віру в можливість і неминучість його перемоги і тим самим увічнити капіталістичне рабство. Бо буржуазія знає, що коли капіталізм ще не скинутий і він продовжує все ще існувати, то цим він зобов'язаний не своїм хорошим якостям, а тому, що у пролетаріата нема ще достатньої віри в можливість своєї перемоги. Не можна сказати, щоб старання буржуазії в цьому напрямі лишались зовсім безуспішними. Треба визнати, що буржуазії її агентам в робітничому класі удалось в певній мірі отруїти душу робітничого класу ядом сумнівів і недовір'я. Якщо успіхи робітничого класу нашої країни, якщо його боротьба і перемога послужать до того, щоб підняти дух робітничого класу капіталістичних країн і укріпити в ньому віру в свої сили, віру в свою перемогу, то наша партія може сказати, що вона працює не даром. Можна не сумніватись, що так воно і буде. (Бурхливі триплі оплески).

Хай живе наш побідоносний робітничий клас! (Оплески).

Хай живе наше побідоносне колгоспне селянство! (Оплески).

Хай живе наша соціалістична інтелігенція! (Оплески).

Хай живе велика дружба народів нашої країни! (Оплески).

Хай живе Всесоюзна Комуністична Партія більшовиків! (Оплески).

(Всі делегати встають, стоячи вітають товариша Сталіна і влаштовують йому тривалу овацію. Вигуки: «Ура! Хай живе товариш Сталін! Великому Сталіну—ура! Нашому любимому Сталіну—ура!»).

РЕЗОЛЮЦІЯ XVIII З'ІЗДУ ВКП(б)

По звітній доповіді тов. СТАЛІНА про роботу
ЦК ВКП(б)

(ПРИЙНЯТА ОДНОГОЛОСНО)

Заслухавши і обговоривши звітну доповідь тов. Сталіна про роботу ЦК ВКП(б), XVIII з'їзд ВКП(б) постановляє:

1. Схвалити політичну лінію і практичну роботу ЦК ВКП(б).

2. Схвалити звітну доповідь тов. Сталіна і запропонувати всім парторганізаціям керуватися в своїй роботі положеннями і завданнями, висунутими в доповіді тов. Сталіна.

Максим Рильський

XVIII-му

*Спокійний голос, мужніх цифр колони —
І золотой мудрості слова ...
І чує світ — де Сталінські закони,
Там воля справжня,
 правда там жива.*

І думаєш в ці урочисті хвили,
В цей ясний час, у день священний цей,
Як з хлопчика малого Джугашвілі
Великий Сталін
виріс для людей.

Березень 1939 р.
Київ.

Якуб Колас

XVIII З'ІЗДОВІ ПАРТІЇ

На вежах кремлівських
Високо в просторі,
Як відблиск життя глибини,
Горять негасимо,
Як вічної зорі,
Великої правди вогні.

Над величчю мурів
Луна гордовито
Пісень привітальний вінок,
Заплетений в дружбі,
В любові сповитий,
Дзвінкий, багатомовний потік.

серце, і воля,
І думи народу
З'єдналися у хвили одній,
Мов гомін потоків,
Мов радісні води
В шумній течії весняній.

Прихилені чуйно
І слух наш і очі,
І думами всі ми в Кремлі,
І чуємо слово,
Як голос пророчий,
Як правду велику землі.

Ми бачим обличчя,
Ми бачимо постать
Учителя, друга свого
І чуєм, як летиться
Так мудро, так просто
Так ясно розмова його.

Сім'ю побратимів,
Синів перемоги
На раду скликав проводир,
Щоб разом накреслить
Шляхи і дороги
У нову і далеч і шир.

Щоб вище підняти
Радянську країну,
Щоб множить достатки її,
Щоб наче фортеці,
Над світом руїни,
Здіймалися будови її.

Нехай шаленіють —
Огидні, безсилі
Злітаються сови в імлі:
Могутні, над тьмою
Розгорнуті крила
Радянської сили — землі.

Веди ж нас у нові,
У сонячні далі,
Ще вище підносячи стяг:
Ми разом з тобою,
Любимий наш Сталін!
Бо шлях наш — то партії шлях!

З білоруської переклав
Терень Масенко.

Терень Масенко

ПАРТІЯ

Надія і слава грядущих віків,
Устами мільйонів говориш сьогодні —
Серце народу і розум народний,
Партія воїнів - будівників.

Народу - борця, переможця дороги —
Республіки сонячні творчі путі
Влилися в твої світові перемоги,
Твої, ВКП(б), сторінки золоті.

Гранітом і сталлю записане в часі,
Ім'я твоє в сяйві оновлених днів—
Навколо знамен робітничого класу
Зібрало народу найкращих синів.

Ти дружби путі для народів відкрила,
Стратегом, керманічем класових битв,
Пройшла у боях і героїв родила,
Навчила вітчизну, як матір, любить ...

Сила народна — в партійному гарті,
Партія завтрашній день odkрива.
Ленін із Сталіним — серце партії,
Знам'я і сила вічно жива.

Харків, 1939 р.

Василь Сокіл
СІМ'Я ЮНАШІВ
РОМАН¹

X

Матерям не слід би було так пильнувати дітей змалку, щоб потім серце не рвалося, не бачачи їх коло себе. І серцю треба мати кріпке, щоб витримати різні несподіванки.

Тривога була марна: подорож виходила якоюсь дивною. Варвара Григорівна ні разу в житті не виїздила з дому на такий довгий час. Нікуди і нічого було їхати. Сім'я довгий час ще була коло неї. Нехай це вже був лише один син, Павлик, нехай вже інші діти відірвались від материних рук, та все ще існувала бодай маленька втіха — ще був син коло неї. Материна любов мала ще на кого виливатися. Доки був поблизу хоч останній син, було ще чим себе обманювати. Але ось і він поїхав. Листами, які б вони не були теплі, не зогрієш себе. Треба було їхати шукати дітей. Тепер вже вона не могла сидіти спокійно дома. Не спади Павлові Іллічеві думка поїхати — все одно сама б вона дійшла до цього. І коли більш важливі справи не пустили батька їхати, мати не завагалася, що їй далі робити. Їй неодмінно треба було переконатися, що діти існують, що сім'я не розпалася, що вона мати.

Тривожна була подорож. Перший цей, — Степан. Не ждали її. Син так засмутився, що йому треба їхати. Це вона такої прикrostі йому завдала. І з великої любові вона тоді навіть пожалкувала, що приїхала була до нього. Не було й думки на нього подумати щось зле. І вона відразу ж поїхала далі. Можна було, звичайно, дочекатися, доки син повернеться з моря, але це вже не так важливо. Ще багато куди треба поїхати. Вона навіть поспішала до інших дітей. Їй думалося, коли б то можна було всіх відразу за день побачити, облетіти, глянути, не заплющуючи очей, на всіх своїх найдорожчих. Вона поспішала далі.

У Василевій квартирі жив його товариш. Телеграму Варвари Григорівни одержав він і вийшов увечері зустрічати її

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 1, 2, 1939 р.

на вокзал. Ні разу не бачивши її в очі, дещо тільки пригадуючи риси її з фото, що стояло в кабінеті Василя, він, знаючи з телеграми, яким вагоном їде вона, не сумнівався, що пізнає її. І справді, тільки вона ступила на східці вагона, як він гукнув:

— Варвара Григорівна? Я не помилився?

Вона здивовано глянула на незнайомого і промовила:

— Це ви за Василя?

— Так, я цілком за Василя, хоч зовуть мене Гордієм. А пізнав вас відразу, як рідну матір. Та воно нема нічого дивного, — усі матері, коли приїдять до дітей, схожі одна на одну.

Цей Гордій був такий говіркий, що не давав ніякої змоги Варварі Григорівні й допитатися, чому Василь не вийшов на вокзал.

— Ви приїхали в самий раз: у нас дома велике свято. Тільки я вам не скажу в чому річ, побачите самі. А як вам наше місто подобається? Завтра у нас вихідний день, покажемо вам, є чим похвалитися. О! дивіться, чи бачили ви тривагонні трамваї? А вулиці, гляньте, асфальтом укрили. Це недавно. А стадіон, подивитися, — ви ще такого не бачили!.. Вам тут і місяця мало буде, щоб усе роздивитися. Ви ніколи не були в нашому місті? Дуже жаль, а то б ви самі переконалися, які зміни тут скрізь настали. Не повірите, як я вам скажу.

Такі вправно обганяло передні машини, наче й шофер був у змові з Гордієм, щоб, не спиняючись, одним духом показати найбільше. Минали ясно освітлені магазини, гомінливі садки, повні люду; семафори на перехрестях ще здалеку давали шлях.

Гордій безупину говорив, захоплюючись кожною дрібничкою, наче він сам уперше бачив це місто.

— Он зліва, бачите, п'ятиповерховий універмаг. Там нічого не було, пустир — якісь ятки колись стояли. Тепер, бачите, який будинок? А навпроти був колосальний сарай, кінотеатр був. Тепер садок, — площа стала просторіша, а то повернутися ніде було, дві підводи ледве розминалися, а тепер, як це вам подобається, а?.. Просто не пізнаю свого міста. Пилюга, сморід, багнище, коні загрузали отут, ну, буквально отут, де оце ми їдемо!.. А, скажіть!..

Все це було, звісно, цікаво Варварі Григорівні, але якось недоречно, що й досі про Василя ні слова. Вона вже кілька разів намагалася перебити балакучого товариша, але той негнмовно вів своє.

Авто завершило в тихеньку вуличку, і шофер обернувся до Гордія:

— Який номер?

— Дванадцять, — відповів Гордій. — Досі жив у восьмому.

А ще раніше у п'ятому,— правда, не по цій вулиці, але я говорю про нумери будинків... Розумієте, виходить, що на підвищення йду!—засміявся він до Варвари Григорівни.—Оце й приїхали.

Глянула Варвара Григорівна навколо. На вулиці, перед будинком, нікого не було. Власне, її Василя не було.

Обережно ведучи гостю до дверей будинку, товариш Василів сказав:

— І Василь здорово на підвищення пішов. Його призначили головним інженером на верстатобуд.

Мати спинилася на ганку. Тепер вже аж боязко було спитати, чи він ще в місті, чи вже виїхав, і, коли товариш сказав, що три дні тому усією сім'єю виїхав Василь з міста, їй стало ніяково йти до чужих людей. Що вона для них і вони для неї? Може краще б до готелю піти, переночувати та завтра десь далі мандрувати... А то незнайомих людей обтяжувати, може в них нема де?..

Вагаючись, вона поволі йшла сходами.

— Їй-право, мені просто незручно, що ви...

— Ви не обіжайте нас,— перебив Гордій.— Василь — мій перший друг. І ви не пожалкуєте. Та що за розмови можуть бути?

Двері широко розчинилися — і крізь них Варвара Григорівна побачила багато незнайомих людей, що шумливо збігалися з усіх боків до прихожой. Оглушливі привітальні вигуки не давали просто змоги зайти, і Гордій, перебиваючи шум, гукнув:

— Та не лякайте людей, дайте зайти...

Притихли, дехто уступився з прихожой назад до кімнати. Жінки допомогли роздягтися Варварі Григорівні.

— Проходьте тепер до зали,— повела за руку її жінка у білій, вишитій подільською вишивкою, сукні.

— Будьте знайомі, Варваро Григорівно,— рекомендував Гордій.— Оце моя дружина, Марія,— вказав він на жінку, що вела її під руку.— А це все — товариші Василеві і мої. Будьте як дома.

З усіма поручкалася Варвара Григорівна.

— А тепер ходіть сюди, до головного героя!

Дехто кинувся наперед, розчинив двері в сусідню кімнату. Герой лежав у колясці, явно легковажачи своїм почесним положенням. За тридцять днів свого існування він мало чому навчився, а чемній поведінці й поготів... Гостю зустрів він зовсім непривітно, кисло скривившись і пропищавши жалібно й незадоволено.

— Ах ти ж карапузик! — нахилилась над ним Варвара Григорівна.— Чого ж ти такий невдоволений? Чи не тому, що я приїхала? Незнайома бабуса? А може ти сам собі винен?..

Молода мати розгорнула пелюшки, дитина зовсім зареветувала.

— О, ба, я ж казала, що ти сам собі неприємності робиш... Та це не велика біда... Ну, що ж, трапляється,— Варвара Григорівна ласкаво обняла голеньку дитину, підняла вгору, поки мати підкладала сухеньке.— Ой, як же ж гірко плачемо! Обіжають усі... Ну, от і все. Тепер можна сміятися.

Дитину загорнули в тепле, і вона, попхикавши трохи ще так собі, замовкла і, задоволено потягуючи рученятами, заходила робити чудернацькі міні губами, носом, очима, то широко їх розплющуючи, наче дивуючись з усього, що перед нею коїться, то хитро примружуючись, мовляв,— усе я добре розумію, що ви затіваєте!..

— Ну, як син, а? Відовий? — задавався Гордій, поплескуючи себе по грудях.— У батька піде...

— Хай щастить йому на віку!

— От бачите, Варваро Григорівно, а ви не хотіли йти... Ви саме якраз потрібні. Ми свою матір-бабусю виписали були. Ждали оце кілька днів. Коли це прийшов лист, що не приїде. У неї, бачите, робота не пускає. Вона там на фабриці така найперша, що й до сина, до онука їй ніколи приїхати. А ви от тепер йому за бабусю будете. А, згодні?

Ніяковість, що в перші хвилини приходу було пойняла Юнашеву, проходила. Їй навіть здалося, що вона вже колись стрічалася з цими людьми, а в цій квартирі була не раз. Справді, цілком знайоме розташування кімнат. Так точнісінько вона собі й уявляла раніш, читаючи листи синові, де він описував, на її просьбу, всі деталі цієї квартири. Було приємно читати ці листи; з них вирисовувалась реальна обстановка життя Василевої сім'ї. Думалося: от нарешті вже й він має сталий осідок, годі вже мандрувати, пересиджувати по випадкових оселях. Тепер вже можна надовго устатковувати свій сімейний затишок, по-людськи. Але щось тепер в житті трапляється таке, що ламає цей затишок. От у цій знайомій квартирі Василя, що жить би йому тут довіку,— зараз нові люди і поводять себе так вільно, звично, наче самі тут живуть з давніх-давен.

Сідали за стіл. Вечеря йшла шумно, весело. Пили за рожденика, пили, виголошували тости за батьків, зичили їм таких же успіхів і надалі, вітали нову бабусю і мало не оглушили своїм „ура“, коли довідались, що, враховуючи й цього, бабуся Юнашева має вже одинадцятьох онуків. Хтось, як контрольне завдання, проголосив боротися за двадцятьох, але багатьом ця цифра видалася явно применшеною або, як дехто говорив, заниженою.

Варвара Григорівна до сліз сміялася. Гордій підсів ближче до неї, розказував докладно про кожного з присутніх. Так, за його словами, тут веселилися не тільки інженери та тех-

ніки, як то значилося в їхніх профквитках, але водночас і поети, і футболісти, і парашутисти, і музиканти, і співаки, актори, шахісти. Послухавши добре цього Гордія, можна було б подумати, що справжня професія їх ще доладу й не вияснена, і хто зна, що з кожного ще й вийде:—так, присутній тут інструктор механічного цеху написав уже, подекують, сотні дві віршів. Щоправда, надруковано з них тільки три у заводській газеті, але вже не раз добрі друзі намовляли його кинути завод, пророкуючи нечувану славу на літературній ниві. З цього намовлення нічого ще не вийшло виключно зза того, що поет цей, як не дивно, ніяк не наважиться кинутись на легкий хліб. Другий от—місцевий Ботвиннік,—коротше кажучи, кожному з присутніх тут дасть туру фори,—запрошений до столиці на турнір. Ще невідомо, що робити з іншим—віртуозом на гавайській гітарі. Просто дивно, який з нього може бути технік інструментального цеху, коли він так вправно грає на інструменті—зовсім не з цього цеху?..

Та ось вони вже й виступають усі, за винятком, звичайно, футболістів та парашутистів. Почали якось усі разом, але швидко встановили порядок, і першим виступив технік інструментального цеху з своїм коронним номером—гавайським танго. Інструментом, як дуже легко помітила й Варвара Григорівна, для цієї пісні далеких островів служила не привозна, а місцевого виробу й торгу гітара. Тим дивніше було чути, що з цього старомодного, в корсет затягнутого коробка, дзвінками кульками вихоплювалися краплі таких соковитих звуків. Поки йшов концерт, шахіст змусив уже когось зіграти з ним партію, давши в додачу до звичайної фори ще й пішака. Наприкінці танго хлопець, що сидів коло Юнашевої, злегка почав покахикувати, наче професіонал-співак перед виходом на сцену. Але стала співати дівчина у супроводі того ж таки гітариста.

Пісня Наталки Полтавки була давно знайома Варварі Григорівні. Вона відхилилася на спинку крісла і на знак цілковитого спокою й душевної рівноваги—точнісінько так, як бувало, в своїй хаті серед своєї дівчорі, втихомиреної денним трудом,—заплющила очі, два пальці покляла на крайок стола, рука спочивала легко провисаючи. Приємно, затишно, як у рідних. Вона теж колись співала цю пісню.

— Як я бідна тут горюю, прийди подивися...

Кінчилась пісня, і серед маленької паузи перед оплесками, шахіст скоромовкою журливо промовив: „Петре, Петре, де ти тепер?“ і сховався від загрози мата в два ходи.

Шахматні болілишки підняли його на сміх: чемпіонів явно було непереливки!..

А далі виступав ще співак, потім ще на гітарі грали інші,

спілювали і на кінець заохотився виступити той хлопець, що вперто кахикав коло Варвари Григорівни. Виявилось, що це й був той самий поет, що вперто держався своєї професії—інструктора механічного цеху. Варвара Григорівна похвалила його за чудові вірші, ним прочитані.

Гості чимраз дужче розходилися, але Варвару Григорівну додала втома—дорога таки давалася взнаки. Господарі одвели її до тихшої кімнати. Дружина Гордія вклала її спати.

Але перед тим як заснути, в думці Варвари Григорівни постала ота мати, приїзду якої чекали сюди на свято роженика і яка не приїхала. Як там говорив Гордій,—чому вона не приїхала? Все думала Варвара Григорівна і не могла пригадати, яка саме серйозна причина не дала їй змоги приїхати. У всякому разі дивно, що вона не приїхала. І те дивно, що вона, Варвара Григорівна, сюди потрапила... Завтра треба вирушати далі...

...Але тільки на четвертий день відпустили її, і то мало не на образую. Конче хотіли вже все як слід показати. Просто дуже вже просилася Варвара Григорівна, тому й пустили.

Провести пішли Гордій з дружиною, поет-інструктор і шахіст-технік. Квіти ніс поет. Шахіст кепкував з нього, попереджаючи Варвару Григорівну, що не виключена загроза поетичного виступу на пероні вокзалу. Поет загадково мовчав, але на пероні вів себе пристойно.

Прощаючись, Варвара Григорівна усіх обняла й сказала: — Спасибі вам, дітки! Тепер ви приїждіть до нас. У нас море. І сина свого, Гордію,—підросле,—привозьте. Це ж мій онук тепер!..

XI

Василя Юнаша послали на цю новобудову з тим, щоб він на місяць пустив завод, бо вже кількомісячна тяганина з пуском стала нестерпною. Завод цей будувався за Василевим проектом; один час він сам тут працював, потім узявся за другий проект, а інші люди далі вели його роботу. І довели до того, що вже всі строки минули, всі гроші витратили, а все ще чогось не вистачало, щоб завод пішов. Кілька разів давали будівники урочисті обіцянки до днів різних свят відкрити завод; свята минали, а до тресту писалися доповідні записки про те та се,—й нарешті, приперті до стінки категоричною вимогою покінчити з усіма недоробками, вони остаточно заплуталися. Тоді майже усю верхівку новобудови вняли, багатьох з партії повиключили й, передавши справу до слідчих органів, виявили дещо більш важливе, ніж негосподарність, перевитрати,—не випадково дехто з винних мав у минулому за собою грішки...

Василеві було над чим потрудитися. Так зокола ніби в гаразд, корпуси цехів, подвір'я, на воротах вже здавна тріумфальна арка споруджена,—але повсюди така безліч дрібних провалів, щілин, недоробок, що спочатку побоявся й Василь чи встигне й він за місяць з усім цим упоратись.

У перший же день свого приїзду, він, одвізши на квартирісім'ю з речами й лишивши саму дружину з двома робітниками поратись в квартирі, сам подався на роботу. І коли на шостий день приїхала Варвара Григорівна, у квартирі ще був страшенний розгардіяш. Мебля, так-сяк увіпхнута в кімнати, стояла безладно, невкладисто, ліжка стояли і вздовж і впоперек кімнат, писемний стіл притулювся навскоси коло вікна, шафи купчилися в один ряд, кутки були засипані книжками різним хазяйським начинням. Взагалі, складалося враження, що весь цей хатній реманент загнали сюди живосилом і він попритулювався, де втрапив, по кутках, наче перестоював раптово негоду.

Дружина Василева була безпорадна і вже так закрутилася, що не надіялася будьколи привести до ладу. А все це трапилось через те, що спочатку давши їй повну ініціативу, Василь на другий день уже втрутився, сказавши де, що, якій кімнаті повинно бути. Трапився конфлікт, бо таке розташування не сподобалось дружині. Вона почала по-своєму пересовувати і ніяк не могла на чомусь і досі спинитися. Коли вона вже надто почала біdkатися—що їй робити,—то мали Юрій гаряче почав запевняти її, що зараз речі стоять незмірно краще й красивіше, ніж на попередній квартирі, і тому хай все так і лишиться, як є. Йому страшенно подобалося все це безладдя,—він використовував з нього усе, що тільки могла вигадати його спритність: так, у суточках поміж меблями і стінками у нього були прокладені потаєнні ходи, де лежали незчисленні скарби, величезні гори зброї; за іншим варіантом тут проходила залізниця, де мчав швидкий бронепоїзд, по сто кілометрів на годину, обтираючи своїми штаням крейду з стінки й порох підлоги. Тому він так дуже налягав на тому, щоб лишилося все так, як є зараз.

Цей хитрий план збереження своїх фантастичних скарбів був би напевне вдався Юрієві, коли б не принесло сюди однієї непрохану бабусю. Не встигла ще й поздоровкатись, два слова сказати, посидіти, відпочити, як уже почала: „і те туди, неси, це сюди перестав, і там вимети“,—теж мені, явилася порядкувати! Глибоко ображений, мовчки, насупивши брови, ходив коло них хлопець і пальцем не поворухнувши, щоб допомогти. Але саботаж не вплинув на хід подій, бо навіть ніхто й не помітив, що цим малося перешкодити бабиному втручанням. А треба було вживати заходів, бо на його очах всі фортеці й потаєнні склепи руйнувалися: меблю совали переставляли зовсім не так, як того хотів хлопець... Він довго

ходив назирці за бабусею, вигадував найдошкульніші способи прізирати їй і все влучав зручний момент для цього. Може хай чимнебудь собі ногу наколе або спідницю порве? Об косяк дверей лоба наб'є? І тут його око впало на дві товсті великі качалки для білизни. Він відразу ж згадав, як одна з цих качалок прислужилася до того, що він місяць тому ходив днів п'ять з отакенною гулею на лобі. Чудесно! Хай тільки зробить баба так, як він... А це дуже просто:—качалку покласти на підлогу, на неї стати ногою, а як двома відразу, то й поготів,—качалка покотиться, вдержатись нема за що,—от тобі й беркиць!..

Треба тільки її непомітно підкласти під ноги. Це, виявляється, не така складна річ, бо бабуса, заклопотана роботою, зовсім не звертає уваги на хлопця, що бігає за нею з качалками. От вже лежить одна, а за крок—друга лягає, як міна. Але пароплав (бабуса тобто) проходить мимо, переступив небезпеку. Вдруге закладає він їх трохи в іншому місці, але точно по фарватеру. „Дредноут“ проходить, човгаючи погами, і збиваючи набік качалки, говорить:

— Юраську! Дай я тебе навчу, що ти сам один оцю скриню переставиш аж он туди. Усі здивуються, що ти такий сильний...

І баба Варя бере обидві качалки й веде його до скрині і показує, як він може сам перекопати на цих двох дерев'яшках таку громадину... Це щось виняткове має бути. Іч, яка ця баба Варя... Вигадала що!

Через дві хвилини Юрій, заливаючись веселим сміхом, гукає:

— Бабо!.. Гляньте! Мамо! Як на колесах!.. Поїхали!..

Це йому так сподобалось, що, провозивши вздовж і впоперек квартирі разів з десять скриню, аж поки набридло й покинувши її коло ванної кімнати, він заходився обмірковувати, як би це й буфет в такий же спосіб покатати.

Але уже надвечір кімнати набрали певного вигляду, за винятком важких речей, совати які не вистачало сил у жінок,—усе стояло на своєму місці. Навіть Юркові сподобалося: в першому випадку два-три містечка можна буде використати на фортеці, склепи й інші свої капітальні споруди!..

Василь прийшов додому раніш, ніж звичайно. До поїзда стрічати матір він таки урвав був півгодини, але встиг тільки одвезти її додому, а сам, не сходячи з авта, поїхав на завод, давши слово сьогодні довго не засиджуватись. Дружина махнула рукою,—не раз такі обіцянки чула. Але, на диво, Василь цього разу був справніший,—приїхав завидна.

— Ого! Та ви тут поперед мене пустили хатне підприємство!—здивувався він.—А я думав, що разом з моїм будемо святкувати відкриття...

— Не будь Варвари Григорівни, нічого б я не зробила сама,—сказала дружина.

— Новий чоловік відразу бачить, як порядок дати! — похвалив син. — А коли до того це ще й моя мати, то й подавно, що в хаті буде порядок. От я не вдався такий. У хаті середнього стовпища речей я безпорадний, як спутаний кінь. Скажеш, на все натикаєшся, все тобі заважає. Три чверті з оцього громаддя я б з радістю геть повикидав, тоді б і порядок був, як у себе вдома.

Ще й за стіл не сіли, як уже хтось просив Василя підійти до телефону. Це вже буде висіти на тому шнурові! — подумала дружина; але Василь, вислухавши, що йому говорили з заводу, спокійно відповів — хай зроблять усе те, що він казував, і цього буде цілком досить на сьогодні; як саме зробити, — хай самі подумують, а його сьогодні хай вже не турбують. До нього приїхала мати. От і все.

За обідом розказувала мати про свою подорож. І з чого вона почалася, і як їй самій довелося їхати, і де вона була, і що бачила. Вона не сказала про справжню причину своєї подорожі, про те, що не всі діти відзначили день її іменини, що ніхто, мабуть, і не подумав приїхати до неї після того, як Павлик виїхав з дому і вона сама лишилася. Вона не пожалілася, що їй було неприємно не застати вдома Степана, потім ніяково приїхати до чужих людей на колишню Василеву квартиру. Вона тільки жартома кинула:

— Отак і ганяюсь за вами на старості літ!..

— Нічого, мамо, — почав син, і йому хотілося сказати щось важливе, — це все швидко втрується, і я вже не раз міркував собі, — коли б такий урочистий з'їзд сімейний скликати. Отак вибрати якийсь день, попередити всіх, що б там було, ніяких причин, — усім з'їхатись на два дні, скажімо...

Та це ж і є те, чого мати хоче! От на іменини скликав. Це ж не просто, думалося, запрошення так собі, — а чи прийдуть чи ні, мовляв, то їхня справа. Неодмінно треба було їхати. А діти не зрозуміли. Вони забули вже який час без матері живуть, а як то від того батькам... А що вони роблять без батьківського, без матиного догляду? Чи все гаразд у них? Хай би розповіли, які з них люди вийшли. Невже ця просьба не можна сповнити? Мати, звичайно, знає, що поганих дітей у неї не може бути, що вони найкращі в світі діти. Це не про її дітей сказано: в сім'ї не без виродка. У неї всі діти прекрасні. Але ж хочеться потішити себе цим прекрасними дітьми. І от вона їздить. Нічого допуття їй не бачить. Якби це всіх відразу. Це добре, що син має думку зібратися всім, але коли ж це буде? От він говорить — „швидко втрується“...

— Ой, коли б то швидше! — бідкалася мати. — Дивлюся на твою сім'ю й турбуюся. Раз-у-раз на новому місці, в кожному раз доводиться тягатися з усім добром сімейним по різних заводах! І кожного разу заново треба приживлятися до нового ґрунту.

— А ми не дуже і востаємо в такий ґрунт! — сміючись, сказав Василь. — То раніше люди старалися покріпше вкорітися в свій власний шматок землі коло своєї хатки, щоб вода не заглушив своїм корінням. А ми тепер одним корінням і вглиб востаємо, і вишир, і дім наш просторий, і скрізь ми, як у себе вдома.

— А своєї хати доладу не можеш привести!... — засміялась дружина.

— Ну, це дрібниці, — встаючи зза столу, відповів Василь. — Що тут ще треба зробити? Давайте вже все попереставляємо одразу.

— О! Знову совати почнуть! — озвався Юрко спід ліжка, тільки-тільки почав був устатковувати свою фортецю. — Одні вже вам забавляться!..

— Ану, швидше вилазь, — командував батько. — Поклади на стіл усе, що з столу натягав. Рахівниці поламав, чорнильніці побив, рейшину затяг, що це тобі — іграшка? Вистачить з твоїх шкідників на заводі! Ану, живо!

Глибоко ображений, виповз Юрко з своєї фортеці й, намурившись, почав складати назад на стіл батькові речі. Щоб розважити сина, Василь почав доводити, удаючи наче з рівнем говорить:

— Непорядок скрізь, у всьому приводить до непорозуміння. От приборемо, тоді кожному буде призначено своє місце: тут мое, там мамине, а там, скажімо, твоє. Наче цехи в заводі. Юркові такий тон батька страшенно подобався: от хто може з ним ділом говорити, не те, що інші тільки ганяють та сваряться. З отакими й знатися нема чого, — от з батьком він раз як заходиться!.. Образа вмить пройшла, настрої піднявся; сесело, чудесно цех кожному визначати!

— А бабусі теж цех дамо? — радівся він з батьком.

— Ні, вона буде директором.

О, це вже щось багато честі бабусі — відразу директором. Але це мабуть тому, що вона найстарша, — тоді хай буде. Невже який там і чин... Довго розмірковував онук і, вже коли після приборання мати замітала в хаті, він підійшов до батька й спитав: — А як не справиться бабушка з директором, то ми її не мінемо?..

Другого дня Варвара Григорівна вже думала, куди, до якого їй далі їхати. Тут недалеко Роман, — до нього зруки. А може до Антона. Туди, хоч далі, але простіше поїзд іде. Чи застане вона когонебудь дома? Не гостювати ж вона може, а побачити, — отак відразу об'їхати б усіх, потім можна було б і погостювати в когонебудь, але спочатку треба, не втрачаючи часу, всіх побачити. Така думка була ще, як вона виїхала з дому: за п'ять-шість днів побувати у всіх чотирьох

синів, а потім може десь і надовше спинитися. І от вже у Василья вона зрозуміла, що не так виходить, як думалося: от тільки у другого сина, а часу вже минуло... Вона підрахувала і бачить, що не шість днів, а третю шестиденку вже подорожує, а ще нікого як слід і не бачила...

Василь оповідав про себе і про своїх, що знав. І виходило, що навряд чи є рація далі їхати. Роман закінчує свій новий літак. Куди ж їй з своїми жалями до нього? Це ж він був вихідно на заводі, знає вона, що це значить останні дні перед закінченням роботи. А літак,—хвалився Василь,—має бути якийсь винятковий, і швидкохідний, і вантаж великий зможе піднімати. Він прочитав їй Романів лист до нього, і вона, хоча добре й не зрозуміла, що означають там незнайомі їй слова, сповнилася теплою, ласкавою повагою до розумного, знаного багатьма великими людьми нашої країни сина свого і вголос побажала йому успіху.

— Цей літак,—говорив Василь,—можна буде назвати фантасмагоричним. Адже ж і батько у себе трудиться над ним. Ми ж іншим, знову от мені думка запала в голову: а що якби усім сім'єю Юнашів щось одне зробити, ну, скажімо, літак, корабель, паровоз чи будинок збудувати? Правда, не всі професії в сім'ї є. Та не біда. Когось з близьких товаришів запросити можна. А? Як ти думаєш?

Любується Варвара Григорівна, слухаючи сина.

Мастак фантазувати цей Василь!.. Аж очі загорілися. Просто відразу й починай скликати сім'ю Юнашів. А їй-правда і не фантазія це. Син так переконано говорить. От він—Василь, який дорослий, самостійний. Велику роботу робить. Діти вірили йому цілий завод. Таке довір'я заслужив син її. А йому важко йому, може вона чимнебудь йому допомогла б? Хоча він тільки скаже, вона усю себе віддасть, щоб бодай трохи полегшити синові клопоти. Хай повість усе, що його тривожить, непокоїть,—чи не придасться на добре скромна мати порада?

— Спасибі, мамо,—відповів син,—ви все своє життя нам віддавали, щоб ми були дужими в боротьбі. І не даремно. Це ніколи не схилився перед труднощами і тепер сам їх переможу. А ви вже тим, що приїхали до мене, ще більше сил мені дали. Побудьте, погостуйте. Юрко от іменинник буде. Вправляюсь на заводі—таке свято відгуляємо!

Чи ж треба просити цього в матері? Вона ладна назавжди при синові лишитись. От може кому іншому з дітей вона зараз потрібніша? Романові? Це ж у нього найважчі дні перед випуском літака. Антонові? Коли б знаття, що не полетів він куди далеко, до нього б може?

Закінчення буде.

В. Маяковський

ВЛАДИКАВКАЗ—ТІФЛІС

(УРИВКИ)

Ледве

нога

ступила в Кавказ,

згадав я,

що я —

грузин.

Ельбрус,

Казбек.

Та іще —

як вас ?!

На гору

гори вези !

Уже

як на мене —

сорочку скинь.

Бродяга,—

один архалух.

Уже

карабах —

піді мною —

кінь

такий,

що Ройльсу —

у похвалу !

Було :

з ордою,

носатий, рудий.

старіший

од всього стар'я,

віків дев'ятнадцять тому —

сюди

я вліз

в оцей ось Дар'ял.

Лезгінщик,

гітарист по душі,

в столітньо-ідкім поту,

я землю

пройшов —

щоб квітла в муші

звідсіль

по самий Батум.

Про ці діла

померли й згадки.

Історія —

в брехні повита,

лише бубонить :

царьки та князьки —

Іраклії,

Ніни,

Давиди ...

А далі

я бачив —

по скелях стрімких,

де стежка

крутилася вузько,

на саклі,

ордою,

спускались полки

золотопогонників руських.

Ліниво

з життя

у висоти вріс,

гітарою

виструнивсь весь —

«Мхолот шен ертс

рац, ром чемтвис

Моуція

маглідган гмертс ...»

І ранок свободи

відлуння несе,—

в кривавій росі,

широкий.

І от,

я жбурляю,

я, месник Арсен,

бомби

5-го року.

Гуляли

в пажак

князівські синки,

а я

щоденно

і заново

пригадую знову

всі синяки

од канчуків

Аліханових.

І далі

історії чорна пора.

Я бачу

правителів кучку.

Якісь людці,

мутніш, ніж Кура,

французів цмокають в ручку.

Двадцять,

а може,

більше віків

жив у путах,

наче

в недузі я,

щоб тільки

під стягом більшовиків

воскресла

свободна Грузія.

Так,

я грузин,

та недавньої нації

забитої

у проваллів ряд.

Я —

рівний товариш

всїї федерації

грядущого всесвіту Рад.

Переклав Терень Масенко.

Євген Фомін

ІЗ НОВОЇ ЛІРИКИ

РОМАНС

В дитинстві тихому моему	Стулю лиш стомлені повіки,
Ти появилася ясна.	Забувши все, що зараз є,—
Кохання радісну поему	Твій образ, люблений навіки,
Таїть сердечна глибина.	Передо мною устає.

Легкий, зворушливий, одкритий,
Уперше бачений колись ...
Не хочу знов тебе зустріти,
Розвіять казку боючись.

ЗОЛОТІ ВОРОТА

Німа, похилена стіна
Стоїть на пагорбі крутому,
Немов застигла давнина
Навічно в образі сумному.
Над нею сон і пил століть ...

А поруч піснею живою
Фонтан, не знаючи спокою,
Про весни й радощі шумить.

АНДРІВСЬКИЙ СОБОР

Над голубим Дніпром, на висічений скелі,
В блакить чаруючу до світла і тепла
Замислений собор — великий твір Растреллі —
Підніс усіяні зірками купола.
Коли встає над ним година тиха, рання,
Коли втопає він у сяйві золотім,
Як відбиваються тоді яскраво в нім
Людського розуму оманливі блукання !

Київ, 1938 р.

Павло Байдебур

НА ПАРОПЛАВІ

ЕТЮД

„27 (августа). ... Три ночі сряду этот вольно-отпущенный чудотворец безмездно возносит мою душу к творцу вечной (красоты) пленительными звуками своей лубочной скрипичи“.

(Із щоденника Т. Г. Шевченка).

Вже третя доба, як залишено місто Астрахань. Пароплав через силу розтинає плін великої ріки; стремить вперед, поспішає ... Попереду багато ще днів, ночей забарної, втомної путі.

Думками поет давно вже випередив час, сягнув за ще не пройдену відстань пароплавом. Втомлене серце поета зогріте великою радістю — ця путь рікою, путь з неволі ... В розбурканій уяві малюється далека волжська пристань ... місто — Нижній Новгород. Там, напевно, зустрінуть сердечно друзі. А потім — і до Петербургу ... Він вільно ступить на землю; він, нарешті, не рядовий 3 - ої роти 5 - го батальйону, а вільний художник - поет, Тарас Шевченко. Ступить без нагляду, без окриків начальства. Воно залишилося в киргизьких степах. Оренбург ... Орськ ... Новопетровське укріплення. Пустинний дикий степ понад Ара-
лом ...

Все пережите — звідане там, ніби сон страшний, нестерпний. Десять років ... Навіть тяжко згадати. А було :

«Під найсуворіший догляд, з заборonoю писати і малювати» — широк жорстокий, вписаний власною рукою жорстокого царя Миколи першого. Солдатська муштра, знущання ... Та все ж настав час прощатися з усім остогидлим, лихим. Хай заростає бур'яном та невольницька кріпость — Новопетровське, і вітри суховії занесуть піском путі - стежки до неї.

Прощай, убогий Кос - Арале ...

.....
Прощай же, друже ! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твій пустині; в іншій краю
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю колись,—

згадав поет написане ним уже раніше. «Прощай, Кос - Арале!» — і, зітхнувши з полегшенням, посміхнувся. Все зле - лихе хай мине і не вертається ніколи. Буде воля і радість творчої праці. О, що не вичерпались стремління ненаситні до роботи. Скільки задумів творчих омріяно, зігріто в серці. А покищо ...

Тарас Григорович пройшовся по невеличкій каюті, причинив щільніше двері, спустив завіску над віконцем. Якусь хвилину прислухався. Тихо. На столі з'явилися журнали, книги новітні. Благо капітан пароплава Володимир Васильович Кішкін дав для ознайомлення з своєю завітної портфелі - бібліотечки. Скарби цих — і не багато, але зате які книги. Нелегальна: «Полярна Звезда», бунтівливий Барб'є, Салтиков - Щедрін, Беранже. Скільки нового, смілого, радісно хвилюючого. Читав до втомі і не начитувався. Як скучив — зголоднів за роки неволі, справжнім словом художнім, словом істини.

Розкрив зошит - щоденник, куди вписував найсакривніші думки свої. Але ж незручно писати, пароплав здригається, мотухом ходить, а внизу шум збовтуваної води, ревіння машини. Тарас Григорович погасив свічку, накинув на плечі верблужий чапан — єдину верхню одіж вивезену з Киргизії, і вийшов з каюти на палубу. Стояв самотній, зачудований дивною красою.

Повновода Волга, ніби зупинилась — застигла в своїх берегах. В дзеркально - срібній чистоті втонули, купаються тіні дерев, шпичасті, оголені виступи скель. Нічну тишину, що обійняла плин ріки, широкі рівнини приволжських степів, порушує лише рідко мірно часте плюскотіння коліс пароплава. Та іноді, на стрімкій березі десь розітнеться крик таємничий, тривожний. Може то волжський бурлак нетяга подає голос з відчаю, чи то крик звіра, птиці, сполоханої раптом, — злетить і розтане в нічній дрімоті.

Нараз до слуху поета долинули звуки скрипки. Вони ледь чутні, мов випливають з туманної мли; здавалось, ніби то місячний саяво сріблясте стікає з небес і, торкаючись сонної землі, розливається дивною симфонією ...

Обминаючи різну поклаж - вантаж на пароплаві, Тарас Григорович, вслухаючись, заспішив в той бік, звідкіль линули звуки. На носі пароплава, у закутку за снастями, зіпершись на поруччя, облитий місячним саявом, стояв музикант у білому фартусі. Припавши щокою до скрипки, він то хилився, мов сп'янілий, то випростувався, тягнувся увесь за звуками, тремтів і в'яв не затихаючи. І здавалось, що то не скрипка тривожена звучить, біл враженого серця перелито у звуки, і рветься він риданням безкраім з глибини скорботної душі.

На палубі сходились ще не послухи пасажирів і, стовпившись в глибокому мовчанні, слухали скрипаля - віртуоза.

— Буфетник нашого пароплава, вільноотпущений, Олексій Панов, — показав тихо, за спиною у Тараса Григоровича, капітана Кішкіна. Але поет не слухав його пояснень. Мов зачарований, стояв він поблизу музиканта, полонений звуками скрипки. Серце

краялось, мліло стривожено. І ніби підхоплений хвилями звуків тих, поет переносився думками на далеку, милу серцю Україну, в убогі панські села, до замученого в неволі народу. Це їх тужні болі, стогін в безнадії, він чув в риданні струн. Стояв, мов скам'янілий і плакав серцем.

На хвилину скрипка затихла.

— Шопен. Мазурка. — Проказав музикант не то сам до себе, не то до слухачів. На палубі загомоніли, хтось лягнув у долоні. Тарас Григорович стиснув в обіймах музиканта і щиро плакав.

— Спасибі! Спасибі, мій друже, — з тремтінням в голосі повторює поет, цілуючи такого ж, як і сам, колишнього кріпака.

— Я радий, що вам до вподоби моя музика, — відповів зняк-овілий, схвилюваний Олексій, — але що ж це ... От коли б мені та справжній інструмент. Алеж на пароплаві хорошого не можна держати — відволочіє. Так я хоч на цьому відводю душу ...

Поет і музикант залишилися на палубі лише удвох.

— Вільноотпущений я зараз, — розповідав, розчулений увагою, Олексій, — а ще недавно був кріпосним пана Крюкова. Було всього ... Не раз по спині батого гуляли. Навіть за музику мою мав кару. Артистом хотів бути, та не судилося ...

— Мріяв і я про іншу, світлу долю, — мовив засмучений поет, — та з злої волі вже не простих, а коронованих панів, я десять літ томивсь в неволі ... та цур їм, тим панам, хай згинуть навіжені ...

Олексій випростався і взявся за скрипку.

— Заграй, друже! «Ой і зійди, зійди ти, зіронько та вечірняя» ... — затагнув стиха Тарас Григорович. Музикант, прислухаючись, вторив на скрипці, а потім, по хвилі, вже вправно грав улюблену пісню поета.

Ніч. Врочиста тиша. Пароплав ледь посувається вперед. Тривожно - ніжні звуки скрипки ніби повисли на прозоро - легких пасмах туману. Пливають, гойдаються над тихим лоном вод ...

— Кріпосний Паганіні ... — шепоче з благоговінням Тарас Григорович, — з твоєї бідної скрипки вилітають стогони згнєбленої кріпосної душі ... Глибокий стогін мільйонів кріпосних душ ... Великий мій знедолений народ! Скільки талантів твоїх замучено, знівечено катями. Прокляті ... Та буде суд над вами, буде! ..

Тихо - тихо линуць звуки. І здається переливам сумних мелодій вторить своїм шелестом листя гаїв прибережних, шепоче в зажурі осінній поникла, россою пририта трава, а хвилі повноводої Волги - ріки відносять ті звуки тужливі вдалину, до просторів Хвалинського моря ...

Вслухається поет. Стоїть в тяжкій вселюдській скорботі, на-тхнений і гнівний бунтар і пророк.

Харків, 1939 р.

Володимир Свідзінський

ДВІ КАЗКИ

КИЙ

Був дід і баба і синів трое —
Два розумних, а третій дурень.
Як були при малім достатку,
То старший син каже до мами:
«Піду я, нене, та десь наймуся».
Спорядили його, пішов він.
Іде та й іде, коли дід назустріч —
Сам коротун, сміхотливі очі.
«Куди ти, парубче, чимчикуеш?»
— Та ось іду, чи не стану в службу.
Дід примружив веселі очі:
«Хочеш вівці у мене пасти?»
Я тебе кривдити не буду.
Слово за слово — поєднались.
От дає йому дід отару,
Дає мотузку й малу торбинку,
«Гляди, каже, напаси вівці,
І трави нарви, нав'яжи у в'язку,
І піску набери в торбинку».
То старший син добре дбає,
Всю роботу гаразд справляє,
Коли почав завертати вівці,
А вони через річку та врзтіч!
Що тут діяти? Він вернувся.
Дід стоїть у дворі коло брами.
«Ну як, — питає, — справив роботу?»
Той каже: «Та все б гаразд, дідуню,
Тільки вівці умкнули за річку».
Дід засміявся: «Ну, нічого.
Ось на тобі, сину, цей стільчик,
Будеш мати всього доволі.
Та гляди: поки дійдеш додому,
Не кажи: «стільчику, розчинися!»

Хлопець стільчик узяв, подався.

Іде та й іде, аж ось і вечір.
Хлопець зайшов на ближній хутір
Та й став у господаря на ніч.
Приймають його, до столу кличуть.
Він господаря умовляє:
«Прошу вас, дядечку, милим словом,
Не кажіть: стільчику розчинися!»
Стало опівночі, всі поснули;
Дядько нишком: «стільчику,
розчинися!»

Де не взялись усякі наїдки,
Меди, вина, солодкі напої,
Коло них чарочки кришталеві,
Ще й тарілки з порцеляни,
Ще й серветки, вишивані шовком.
Дядько стільчик сховав у комору,
На те місце приніс такий самий.
Рано вранці, чуть зазоріло,
Зібрався хлопець, іде додому,
Приходить, гукає з порогу:
«А хутчій, матінко, добре дбайте,
Тесові столи застеляйте,
Будемо пити меди та пиво,
Ось погляньте, яке в мене диво».
Та й крикнув: «стільчику, розчинися!»
Марне слово — нема нічого.
Він удруге — і знов нічого.
Гірко заплакав бідний хлопець.

Небагато часу минуло,
І другий брат проситься в службу.

Зрадили його, пішов він,
Аж той самий дідок устрів,
Окоренкуватий коротунчик.
«Хочеш вівці у мене пасти?»
Слово за слово — поєднались.
От дає йому дід отару,
І бичівку й малу торбинку:
Так і так мені маєш зробити.
Він трави нарвав, нав'язав у в'язку,
І півку набрав у торбинку,
Коли почав завертати вівці —
А вони через річку, та врозтіч.
Що робити в такій пригоді?
Він вернувся, сказав старому.
Дід сміється. «Ну добре, — каже, —
Ось візьми баранчика за службу,
Будеш мати без ліку грошей.
Та гляди, поки дійдеш додому,
Не кажи: «баранчику, струснися».
Той узав баранчика, подався.
Аж прийшов на той самий хутір.
Приймають його, до столу кличуть.
Він господаря умовляє:
«Прошу вас, дядечку, милим словом,
Не кажіть: «баранчику, струснися».
Стало опівночі, всі поспули,
Дядько каже: «баранчику,

струснися!»

Як струснувся тоді баранчик,
Так і брязнули гроші з нього:
Биті талари, карбованці, дукати,
І як жар золоті червінці,
І примерхлого срібла гривні.
Дядько сховав баранчика в снігах,
На те місце другого поставив.
Рано вранці, чуть зазоріло,
Зібрався хлопець, іде додому,
Приходить, гукає з порогу:
«Гей, стелить та стелить рядна, нене,
Подивіться, що за диво в мене».
Та тоді: «баранчику, струснися».
Марне слово, нема нічого.
Він удруге — і знов нічого.
Гірко заплакав бідний хлопець.

Скоро й третій син проситься
в службу.
Мати каже: «Де тобі братись!

Як розумних братів одурили,
То тебе й поготів налігають».
Та він одне: «Пустіть мене, мамо!»
Не дає й промитієї години.
Спорядили його, пішов він.
Коли знов той дідусь назустріч,
Окоренкуватий коротунчик:
«Хочеш у мене вівці пасти?»
Молодший брат довго не думав,
І ряду не брав, каже: «згода».
От у небі гуляють хмарки,
На долині пасуться вівці.
«Гей, пасись да пасись, овечко!»
Уже ж бо і вечір недалечко.
Як западе сонце за хмару,
Пожену вас усі в кошару».
Тільки став завертати ягничку,
Вся отара шубовість у річку!
От тоді догадався дурень:
Як розбігся, то так і скочив
На найстаршого барана в отарі.
Сидить собі, грає на сопілці,
За ним ідуть додому всі вівці.
«Нате, діду, справився добре!»
«Ну, спасибі, візьми цей кийочок
Та гляди: поки дійдеш додому,
Не здумай казати: бий, кию».
Дурень узав кийочок, подався.
Заходять і він на той хутір,
Де ночували старші хлопці.
Приймають його, до столу просять,
Він господаря умовляє:
«Прошу вас, дядечку, мило та красно,
Учиніть мені таку ласку,
Не кажіть да не кажіть: бий, кию».
Повечеряли, полягали;
Дурень щільно укритися кожухом,
А сам дірку проред та й пильнує.
Опівночі дядько: «бий, кию!»
Як почне його кий окладати,
Б'є наосліп, мов градом сипле,
Не дає і очей захилити.
Дурень дивиться й примовляє:
«Віддай, дядьку, усе, що загарбав!»
Бачить дядько: загибель та й годі,
Улелекає кий до смерті.
Віддав хлопцеві все, що загарбав.
Іде дурень веселий додому,

Ще здаля гукає, з порогу :
«Та гей, братіки, добре дбайте,
Тесові столи застеляйте,
Будемо пити та ще й гуляти,
Срібла - злота неміряно мати».

От почали вони багатіти.
Пішла про них поголоска всюди,
Та й дійшла до вельможного вуха,
На ці речі пани жаденні.
Приходить пан, улесливо просить :
«Та будьте чемні, та не відмовте,
Позичте на час, на весілля,
Вашого баранчика та стільчик».
Брати думають : «Чом не дати ?
Не щодня ж і весілля буває».
Минає місяць, минає другий,
Пан давно відгуляв весілля,
А позиченого не вертає.
Старший брат зібрався та й каже :
«Піду я правити наш заробіток».
Приходить у ганські покої,
А там панства, як цвіркоту в лузі,
Да такі опасисті да тилаті,
Усі в бархаті та едвабі.
Хлопець ледве здобувся на слово :
«Такі так, пане, віддайте, будь ласка,
Нашого баранчика та стільчик».
Як роззлоститься пан вельможний,
Як розпіриться, розкричється :
«Що за стільчик ? Який баранчик ?
Нуте, слуги, візьміть зухвальця,
Відчухуйте його канчуками».
Відчухували, прийшов він, плаче.

Збирається середущий хлопець.
«Піду ще й я, може зволють оддати».
Так що ж ? Тільки лиха здобувся —
І його нагаєм відшмагали.
Тоді дурень : «Піду і я, мамо».
Мати каже : «Куди тобі братись !
А проте іди, коли хочеш».
Узяв він кия, приходить до пана.
Та де там ! Пан і не глянув,
Лиш гукне на свої посіпаки :
«А візьміть но, вчиніть йому хлосту !»
Тоді дурень : «Е ні, стривай, пане !
Неподобні речі умишляеш.
Ану, кию, бий пана і пани,
Нехай власне добро споживають,
На чуже руки не поривають».
Як почав їх кий обкладати,
Б'є наосліп, мов градом сипле,
Не дає і очей захиляти.
Бачить пан : не виходить діло,
Уколоськає кий до смерті.
Велить він слугам оддати винне,
Ще й свого багатства додати.
Дурень веселий вернувся додому.
Стали вони безклопітно жити,
У великім добрі пробувати.
І я в них служив. На відході
Дали мені коника з воску
І возика з гречаної соломи.
Іхав я через дванадцять ланів,
Пробився через дванадцять вогнів,
І той віз згорів і коник розтав,
А я ось тут перед вами став.

СОПІЛКА

I

Був дід і баба і, синок їх милий,
Івасик був, чорнявий хорошень.
Він пас гусей, робив до лука стріли,
Або кував зозулею з вишень.

Була й сестра в Івасика, Олена.
Та що ж ? Сестра не бавилася з ним ;

Завжди понура, заздра, мотаєнна,
Вона не знала приязні ні з ким.

Вона в саду шальвії не плекала,
Не дбала ткати красних рушників ;
Вона на крилах печі не писала
Ні сосонок дрібних, ні павучків.

От сталося, як липа розцвілася
І в блиску кіс погасла сіножать,

Послала мати бистрого Івася
І з ним Оленку полуниць ірвать.

Пайшли вони в грабовий ліс глибоко.
Там рідко промінь прогортає тень,
Там пугач світить виряченим оком,
Там жалами грозяться мох і тлінь.

І от прийшли на галяву велику,
Де в різномовній плюскоті криниць
Цвіла долина; дивляться — без ліку
Незайманих жаріє полуниць.

Івась що зірве ягоду, то в глечик;
Оленка ходить, ходить, забреде
У тень та й спить. А день не спить.

То чечик
Циргикне десь, то голуб загуде.

А раз було, що й грім рикнув
неждано,
Погнало дощ — і райдуга звелась.
Та й знову тихо. Ось уже нерано;
Огледілась Оленка — спить Івась.

Забився в трави, підгорнув колінця,
Скукобився в маленький ковтюшок;
Високий глек наповнено по вінця;
А що ж у неї? Жменя ягідок.

Це ж ввечері почнуть його хвалити!
І задрістє нудко серце їй тяжить...
Чому такий удатний він! Убити
Щасливого, убити поки спить.

Ні оклику, ні голосу, ні стуку,
Ще й сонце захилилося кушем.
Метнулася, звела над сонним руку
І напруго ударила ножем.

Івасик бідний! Тільки стріпотіло
Плеце йому. Убийниця притьмом
Копає діл, безодголосне тіло
Землею прикидає і піском.

Нема Івася! Глянула в долину:
Та що ж бо це? День гасне вочевидь;
Туман бреде... кошлату тягне спину,
І тьма встає, як збуджений ведмідь.

Мерщій на степ! Ні, гола ще могилка.
Пригнути гілку, обірвати лист...

Еге! Без вітру відсахнулась гілка,
Порснула вгору, аж зачувся свист.

На степ, на степ! Без стежки, без
дороги...

Еге! Услід зривається виття,
І зойк, і зик, і пазурі, і роги,
І крила б'ють... Злобливе сум'яття,

Як ураган, обняло ліс великий.
Що діяти? Як вимкнутися їй?
Ось доженуть... І чує голос дикий:
І де ж Івва - івва - івасик твій?

Було над північ, як вона зза хати,
Розпатлана, влетіла в батьків двір.
«А де ж Івасик? — заволати мати.
— Ой, звір загриз, ой, я ж не винна,
звір!

II

Прийшла весна. Кругляві, як оладки,
Хмарки блукали в небі; цвіт жердель
Сади осяяв; грядка коло грядки
Чорніла по городах; журавель

Кричав високо. На гробку Івася,
Новітня гостя в лісі віковім,
Неплекана калина розрослася.
Лучилося, йшли чумаки у Крим,

І хтось із них нагледів при долині
Калини кущ та й вирізав собі
Сопілку з неї. «Буду на чужині,
Розрада буде чумаку в журбі».

Тоді її змережав вимисливо,
Приклав до уст і тихо, спокволя,
Став награвати. Там то дивне диво!
Сопілка явно словом вимовля:

«Ой звільна, звільна, чумаченьку, грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Мене сестра - завидниця згубила,
Ніж сонному у серденьку
встромила...»

Урвалась скарга. Вражене мовчання
Змінило пісню. Німував і ліс,
І чумаки. Лягала мла смеркання,
І смутно мглоло пагілля беріз.

Один чумак промовив: «Йй - же богу,
Відколи світ, такого не було».
На другий ранок рушили в дорогу
І впало їм іти через село

Де жив Оленчин батько. У старого
І почувати стали. Річ за річ —
Сказали про сопілочку. Прожогом,
Як нестяменна, кинулась на піч

Бліда Оленка. А старий мовляє:
«І віряться, і віри не пойму.
Ось дайте но я сам заграю». Грає,
А дудочка одказує йому.

«Помалу, батечку, помалу грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Мене сестра - невірниця згубила,
Ніж сонному у серденько встромила».

Кінчив — і очі повніються сльозами,
А мати просить: «Дай же і мені».
Взяла, дихнула жовтими устами,
І знов квилять ті звуки жалібні.

«Поволі, матінко, поволі грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Мене сестра - підступниця згубила,
Ніж сонному у серденько встромила»

Старий нахмутив брови кострубат
«Ну що ж? Нехай заграє і вона
Усі замовкли; тихо стало в хаті.
Тоді Оленка, біла як стіна,

Страхаючись, бере сопілку в руки,
До уст підносить, та бліді уста
Не слухають її — і рвуться звуки,
І трудно журний поспів вироста.

«Помалу - малу, душогубко, грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Це ж ти мене, злочиннице, згубила,
Ніж сонному у серденько встромила.
Як ми по ягоди ходили в гай».

Оленка дудку кидає, долоню
Кладе на очі і стоїть німа.
«Бодай же ти була пропала, доню
Бодай зайшла, де круча і строма».

Оплакали старі дитину любов —
Івасика — обмилися в сльозах,
А душогубку віддали на згубу.
І дикий кінь розніс її на прах.

Харків, 1939 р.